

O B S A H

1	Mistr Lev / Květnové milování	1	
2	Ivan Klíma / Už se blíží meče	1-34	2-35
36	Franz Kafka / Z deníků	1-5	36-40
41	Philip Roth / Pořád jsem jen chtěl...	1-20	41-60
61	Petr Kabeš / Franz Kafka LP 1982-1983	1-2	61-62
63	Karel Pecka / Dopis Josefu K.	1-33	63-101
102	Zdeněk Rotrekl / Popis pohřbívání mýdla a kostní moučky		nečís. 102-123 22 A
124	Iva Kotrlá / Cobalt v Americe	nečís. 2 A.	124-132
133	Václav Havel / Chyba	1-6	133-138
139	Milan Jungmann / Prorakovsky angažovaná Babička?	1-6	139-144
145	Milan Uhde / Idea Národního divadla	1-3	145-147
148	ko / Dvě knížky ze zahraničí	1	148
149	Marie Blažková / Stručně, trošku popuzeně	1-2	149-150
151	Eva Kantůrková / Co je moderní	1-4	151-154
155	jka / Výlety	1-4	155-158
159	mš / V pátok popoludní	1-4	159-162
163	Ludvík Vaculík / Domov	1-3	163-165

Květen 1983

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

Do svých šestadvaceti let - stečil jsem už absolvovat obor bohemistiky a literární vědy na pražské univerzitě - jsem neměl ani tušení o díle spisovatele, v jehož jméně se křížily oba jazyky, jimiž se ještě za mého dětství v Čechách mluvilo: Franz - Kafka. Ti, kteří nám přednášeli dějiny světové literatury začátkem padesátých let, nepovažovali za nutné se o tomto pražském rodákovi ani zmínit, že by jej kdo zařadil do dějin české literatury, bylo nemyslitelné.

V roce 1957 vyšla v Praze antologie desíti novel významných autorů našeho století, uzavírala ji Kafkova próza V trestanecké kolonii. Byl jsem až do té doby odchován výhradně realistickou prózou, přesto, anebo právě proto, na mě poslední povídka antologie zapůsobila velmi mocně. Lepochyboval jsem, že se její poselství dotýká mého vlastního osudu. Nebyl jsem snad ještě před několika lety podoben nevinnému vojáčkovi, který měl ulehnout na lože popravčího stroje? Neměli ti v uniformě, kteří veleli popravě, stejně logicky a bezchybně zdůvodněno svoje vražedné počínání? Nevydávali je rovněž za akt spravedlnosti? Lebyl jsem právě tak zázračně zachráněn, odvolán z předsíně plynové komory stejně jako byl odvolán k smrti odsouzený vojáček?

Četl jsem spoustu knih, jež přinášely nejhrůznější podrobnosti o vražedné instituci tábora; má mysl se už vzpírala je přijímat. Obraz pustého údolí s mučícím strojem a jeho fanatickým obsluhovatelem se mi však vryl do paměti: nepamatoval jsem se, že by mě kdy nějaké literární dílo předtím tak zasáhlo. Takové bylo mé první setkání s kafovským světem.

I.

Život Franze Kafky, nahlížen zvenčí, probíhal spořádaně až monotónně. Vzorný chlapec, který vystudoval s odporem střední školu a bez zájmu práva. Vzorný úředník, který bez zájmu či dokonce s odporem plnil své povinnosti zaměstnance pojišťovny a zvolna postupoval na žebříčku byrokratického důstojenství. Starý mládenec, který se marně pokoušel překonat úzkost z manželství. Zrušená zasnoubení, prázdninové cesty strávené většinou v rakouských či v českých lázních. Noční psaní. Fyzické strážné: kespavost, bolení hlavy, hypochondrie. Na sklonku života zhoubná plicní choroba. Několik přátelství, několik zájmů, které snad vzhledem k jeho dílu překvapí svou zemitostí /jako záliba v zemědělství, v zahradničení, v plavání/, které však nijak nevybočují z oblasti zájmů běžného občana. Ve víře byl vlažný, o politické činnosti se zajímal jen trpně, i když ho jednou pražská policie zadržela na jakési anarchistické schůzi. Byl Žid, žil v české Praze a psal německy. Nezdá se však, že by tyto rozpory příliš rušivě zasahovaly do jeho každodenního života.

Jestliže osobní život spisovatelův byl spíše poklidný, nelze totéž říci o době, v níž žil. Pomineme-li věk dětství a rané dospělosti Kafka žil a většinu svého díla napsal v jedné z nejrušnějších dějinných epoch. Když mu bylo jedenatřicet let, vypukla světová válka. I když Kafka sám nemusil narukovat, nemohl uniknout následkům válečného dění. V Praze, kde žil, panovaly těžko představitelná bída a hlad, zranění, bolest, násilná smrt se plížily všude kolem něho. Potom konečně nadešel mír, jenž změnil tvářnost Evropy. Praha - Kafkovo rodiště - se stala hlavním městem nové republiky. Hned vzápětí: revoluce v Pačarsku a v Německu, sociální bouře v ostatních zemích, také v Praze. Občanská válka v Rusku.

Ti, kteří vládli perem, byli většinou strženi událostmi, vnějším děním. Domnívali se, že musí podat svědectví, vyslovovat varování, ukazovat cestu z katastrofy, hledat lepší společenské uspořádání. Jejich díla jsou zahlcena převratnými událostmi i idejemi. V Kafkově díle z toho všeho nenalezneme prakticky nic. Dne 2. srpna 1914 si poznamenává do svého deníku pouhé dvě věty. "Německo vypovědělo válku Rusku. - Odpoledne jsem se koupal."^{1/} Toto spojení, v němž se nejbezvýznamnější osobní údaj dostane na roven světodějně události, by mohlo či mělo stát jako motto, jako klíč ke každé úvaze o Kafkově díle. Vnější svět daného času byl jiný než ten, v němž se pohyboval on. Pročítáme-li jeho deníky anebo korespondenci, můžeme jen žasnout, jak výhračně byl tento velký spisovatel soustředěn na sebe, na své pocity, bolesti, na své nedostatky, nemoci, sny, úzkosti, na nejbezvýznamnější události, které se dotýkaly jeho každodenního života. "Neměl pro své soukromé a vnitřní děje tu nevážnost, která odlišuje nevýznamné spisovatele od spisovatelů s imaginací,"^{2/} charakterizuje ho krásně Elias Canetti. Kafka sám si počátkem války poznamenává: "Bezprostřední kontakt s každodenním světem mě zbavuje možnosti širokého pohledu na věci, jako bych byl na dně strže, ještě ke všemu se skloněnou hlavou."^{3/}

Chceme-li pochopit smysl i okolnosti vzniku Kafkova díla, musíme tedy ze všeho nejdříve pátrat po zákonech a řádu jeho vnitřního světa.

Jestliže pražský právník prožil zdánlivě poklidný život, nikdy aspoň netrpěl hlady jako třeba Charles Dickens, ani nebyl vyveden na popraviště jako Dostojevskij, ani neprožil hrůzu válečných tažení jako tolik z jeho vrstevníků, neznamená to, že by jeho vnitřní svět byl nedramatický, že v něm nekralovaly vášně, že v něm popravčí četa opakovaně nezaměřovala ústí svých hlavních do středu jeho čela.

V jednom ze svých dopisů Mileně Jesenské Kafka o sobě prohlašuje:

Jsem duševně nemocný, plicní nemoc je pouze duševní nemoc, která vystoupila z břehů. Jsem takto nemocen už čtyři pět let, od doby svých prvních zasnoubení."^{4/} Patřilo ovšem ke Kafkově autostylizaci, že nadřazoval svoji slabost, neschopnost i své neduhy, nemůže však být pochyb o tom, že Kafkova duše byla při nejmenším tak křehká jako jeho tělo. Ještě na sklonku života vzpomíná na vnitřní poranění, jež mu způsobil otec, který ho v noci za trest vynesl z postele a chvíli nechal za zavřenými dveřmi na pavlači. Byl zraněn tam, kde by ostatní snadno proklédli běžný rodičovský zákrok. Stejně ho zraňovalo, když ho otec ubíil nedůvěře, jejíž příčiny mu zůstávaly skryty. "Nedůvěra, kterou ses mi v obchodě i doma snažil vštípit k většině lidí... a která tě kupodivu nijak zvlášť netížila... tato nedůvěra, jež se mně jako chlapci v mých vlastních očích nepotvrzovala, neboť jsem všude viděl jen nedostatečně vynikající lidi, proměnila se ve mně v nedůvěru k sobě samému a v neustálý strach ze všeho ostatního."^{5/}

"Pro něho je život cosi úplně jiného než pro všechny ostatní lidi, především jsou pro něho peníze, burza, devozová centrála, psací stroje úplně mystické věci /a skutečně mystické jsou, jen pro nás ostatní ne/, jsou to pro něho prapodivné hádanky a má k nim úplně jiný vztah než my," charakterizuje ho Milena Jesenská, "copak je třeba jeho práce v úřadě obyčejná služba? Pro něho je úřad - i ten jeho vlastní - cosi tak záhadného, tak obdivuhodného jako pro malé dítě lokomotiva. Nejjednoduší věc na světě nechápe."^{6/}

Svět, který nelze žádným způsobem zbavit jeho tajemnosti, jemuž nelze ani přivyknout ani porozumět, se mění v labyrint, je to Zákon, do něhož vede mnoho dveří, všechny však uzamčené, všechny strážené. Je to svět, který probouzí úzkost a nejistotu. "Jaké štěstí pochopit, že země, na níž stojíš, nemůže být větší, než co zakrývají obě chodidla."^{7/} "On se cítí uvězněn na této zemi, je mu těsno, propuká v něm smutek, ochablost, nemoci, šílené představy vězňů, žádná útěcha ho nemůže utěšit, právě proto, že to je jen útěcha, křehká, blavu rozbolavující útěcha proti danému faktu uvěznění."^{8/} Svět je hora tak strmá, že se nedá zlézt, "kdybys krácel po rovině, usilovně se snažil jít kupředu a přesto nepostupoval, byla by to zoufalá věc, ale protože šplháš po strmém svahu, asi tak strmém, jako ty sám se jevíš při pohledu zdola, může být ta nemohoucnost způsobena také jen sklonem terénu, a nemusíš zoufat."^{9/} Svět bude Kafkovi vždy hrozit tím, že ho zničí, a on před ním bude prchat, "zavírat dveře i okna na závoru před světem,"^{10/} bude se

vždy znovu odhodlávat k zápasu s ním. "Nikdo se nemůže spokojit pouhým poznáním, nýbrž se musí snažit podle něho jednat. K tomu se mu však nedostalo sil, musí se proto zničit, i když hrozí nebezpečí, že se mu ani pak nedostane potřebných sil, nezbyvá mu však nic jiného než tento krajní pokus."^{11/}

V tomto zápase Kafka nikdy nenajde dosti potřebných sil, opětovně bude couvat před vrcholem, jež hodlal zlézt. Bude to vnímat jako porážující prohru, jako projev neschopnosti dozrát a osamostatnit se, vystoupit z hranic nedospělosti, kde se aspoň poněkud cítí chráněn. "Já nikdy neprožiju mužný věk," stěžuje si, "z dítěte se proměním rovnou v bělovlasého starce."^{12/} Ve věku dvacetidevítilet si poznamenává: "Také jsem se považoval vzhledem ke svému opovrženímocnému dětskému zjevu za nehodna toho, abych si utvářel seriózní, odpovědný názor na velkou mužnou budoucnost, ta mi obvykle připadala tak nemožná, že každý krůček kupředu mi připadal podvržený a příští krok nedosažitelný."^{13/}

V Kafkově chování ještě na sklonku jeho života snadno postřehneme rysy chlapecké, nedospělé stylizace, ženy, které chtěl získat, snažil se vždy ohromit popisy svých muk, svého strachu, své slabosti, své bolesti, osamělosti, svých nemocí. Snaží se dojmout, nikoliv mužně imponovat. V až dojemném deníkovém zápise ze začátku roku 1912 vysvětluje, jak pro nedostatek sil musel všechny své zájmy i radosti obětovat svému psaní. "Můj rozvoj je nyní dokončen, a už, pokud mohu posoudit, nebylo ponecháno nic, co by se dalo obětovat, musím se pouze zbavit své práce v úřadu..., abych mohl začít opravdový život, v němž zároveň s pokroky v mé práci, bude konečně má tvář schopna přirozeně stárnout."^{14/}

Jak však víme, Kafka se nikdy neodhodlal dobrovolně vystoupit ze svého zaměstnání, stejně jako se neodhodlal založit rodinu anebo dokončit byt jedině ze svých rozsáhlejších děl.

Svoji neschopnost odhodlat se k činu, jímž by rozhodující způsobem změnil okolnosti svého života, Kafka nahrazuje usilovnou reflexí. Jestliže v oblasti činů sůstává nehybný a tváří v tvář životu si připadá bezmocný, v okamžiku, kdy se k životu obrátí zády, stává se jeho pánem. Brilantními dedukcemi předvídá všechny varianty situací a připravuje sám sebe na všechna další - tentokrát už určitě úspěšnější - střetnutí se životem. Dvojnárodnost a rozpornost světa, složitost věcí, vše, co se jeho duše vzpírá přijmout, se dá v myšlenkách rozložit, popsat a tím učinit, když už ne úplně neškodným, tedy aspoň přijatelným. I vlastní já se dá, jak se ještě zmíníme, takto rozložit na složku by-

tosti, a níž člověk souhlasí, již straní, již uznává, a na druhou část, které se děsí anebo již opovrhuje.

Jenomže se opětovně ukazuje, jak v životě bývá vše složitější než je s to postihnout nejrozumnější dedukce. Stokrát se připraví na manželství s Felicií B. či na sňazku s Milenou J., zdůvodní si všechny argumenty pro i proti, připraví si každý krok, ale všechno se hrou-tí, jakmile to začne uskutečňovat, a tím se jen ještě více obnažuje bolestná nepřítomnost činu. "Vidí dvojí: to první je pokojné, životem naplněné, bez jisté pohody nemožné rozjímání, uvažování, zkoumání, přýštění. Jejich počet a možnosti jsou nekonečné, dokonce i kopřiva, aby se uchýtila, potřebuje poměrně velkou trhlinu ve zdi, ale tyto činnosti nepotřebují vůbec žádné místo, i tam, kde není ani sebemenší trhlina, mohou žít ve vzájemném prolínání po tisících a tisících. To je to první. To druhé však je okamžik, kdy je člověk předvolán, aby skládal účty, nevypraví ze sebe ani hlásku, je vržen zpátky do rozjímání atd., jenže teď nemaje už nejmenší vyhlídky, nemůže se v tom už jen tak plácát, ztěžkne a s klením se potopí."^{15/}

"Uzavřenost reflexe, jestliže ji neprovětrá žádný čin," uvažuje jeden z Kafkových nejoblíbenějších autorů Kierkegaard, "zplodí zavrženímhodnou zášť."^{16/} Kafka neschopen zášti k nikomu z lidí kolem sebe, obrací ji proti sobě. Chová zášť vůči svému vzezření, vůči svému tělu /Já, lesní zvíře, jsem byl tenkrát stěží v lese, ležel jsem někde ve špinavé jámě - špinavé jen následkem mé přítomnosti, pochopitelně."^{17/}, vůči své slabosti, vůči svému zaměstnání, vůči svému staromládenectví, vůči své existenci, kterou pociťuje jako vinu, snižuje vše, na čem mu záleží: svého ducha, své schopnosti, svůj talent, své dílo. Míří svoje tělo a zamýšlí zničit i vše, co napsal.

Život neoploďný činem a vzpírající se reflexi se stává stále neuchopitelnější, nedefinovatelnější, nepřátelštější, vzbuzuje úzkost a únavu.

Zápisy v Deníku, Dopisy Felicii i Dopisy Mileně jsou plny této únavy i úzkosti. Úzkosti nevědoucího dítěte, jež je příliš malé ve velkém světě a úzkosti vědoucího, jež se bojí domyslet, dokonat, změnit v čin to, co chápe. "Je ti 30 let a jsi tak unaven, jak se snad stě-fím vůbec nelze unavit. Nebo správněji: nejsi vůbec unavený, nýbrž neklidný a bojíš se udělat i jen krok na této zemi, která je sama past, proto máš vlastně vždycky obě nohy zároveň ve vzduchu."^{18/} "Je jen jisté, že vzdálen od Tebe nemohu žít jinak, než že dám strachu úplně za pravdu, víc za pravdu, než si přeju, a dělám to bez donucení,

s rozkoší, vlévám se do něho... Se strachem je to skutečně zvláštní, jeho vnitřní zákony neznám, znám jen jeho ruku na svém kráde, a to je skutečně to nejstrašnější, co jsem kdy zažil nebo co bych mohl zažít."

Všechno táhne Kafku pryč z tohoto světa, tam, kde si věci i lidské vztahy podržují svoji mystiku, tam, kde on sám rozhoduje o podobě věcí, kde může být nejen odsouzeným, ale i soudcem, kde může být zvěří i lovcem, králem i poslem, kde může být aspoň na chvíli šťasten, pokud se mu daří "vztyčit svět v čistotě, pravdě a neproměnlivosti."^{20/}

II.

Je zajímavé, že tvůrce, o jehož díle bylo napsáno tak mnoho knih a pojednání, který lákal nejednoho autora k epigonství, jenž považoval literaturu anebo aspoň vlastní psaní za nejvyšší smysl svého života, nenapsal než několik celistvých odstavců o literatuře, o svém literárním přesvědčení.

Nevyprovokován, nedotazován, Kafka ani ve svých dopisech nemá ve zvyku hovořit o ničem, co se bezprostředně netýká jeho osoby. Ideje, filozofické systémy, knihy těch druhých zůstávají vně jeho bezprostředního zájmu stejně jako válečné bitvy, proslovy politiků anebo cizí revoluce. Kafka, jenž se tak často podsouvají složité či rafinované myšlenkové záměry, které údajně zašifroval do svých obrazů, nebyl ani v nejmenším ideovým autorem. O své schopnosti teoreticky myslet se vždy vyslovoval přezíravě. "Nemám paměť ani pro věci naučené ani pro věci přečtené, ani pro věci prožité ani pro věci slyšené, ani pro lidi ani pro události; mám pocit jako bych nezažil nic, nenaučil se nic a opravdu vím o mnoha věcech méně než průměrný školák, a co vím, vím tak povrchně, že každá druhá otázka je nad mé síly. Jsem neschopen uvažovat, moje rozvažování neustále naráží na čistou zeď; některé izolované věci můžu v jádru uchopit, ale jsem zcela neschopen souvislého nepřerušovaného uvažování. Nedokážu ani pořádně vyprávět příběh, ve skutečnosti dokážu stěží mluvit..."^{21/} Tuto sebecharakteristiku paradoxně vkládá do dopisu, v němž žádá Felicii Bauerovou o ruku. O něco později si poznamenává do deníku: "Těžkosti..., které mám, když mluvím s lidmi, pramení ze skutečnosti, že moje myšlení, anebo spíše obsah mého vědomí je úplně mlhavý, to mi nevadí, pokud se to týká mě samého, jsem dokonce občas sám se sebou spokojen, jenže rozhovor s lidmi vyžaduje schopnost pointovat, udržet jednoduitost i souvislost řeči, tyto kvality se u mě nenajdou. Nikdo se nechce se mnou válet v oblacích mlhy, a i pokud někdo chce,

nenáše vyhnat mluhu z mé hlavy."^{22/}

Tyto charakteristiky vlastního myšlení, jakkoliv jsou - jako všechny Kafkovy záporná sebeocenení - silně nadsazeny, musíme chápat jako příznak Kafkovy nechuti k složitějším teoretickým úvahám. I když měl Kafka zálibu v logických rozborech a těšilo ho zvažovat různé možnosti životních situací, zdroj jeho inspirace tkvěl většinou ve světě jeho zážitků, dalo by se říci základních existencionalních zážitků, nikoliv tedy v oblasti zprostředkované, v oblasti idejí. Je ovšem pravda, že tyto zážitky na sebe braly až snově obraznou podobu a on z těchto obrazů - ať vědomě či podvědomě, - potom skládal novou skutečnost, nový svět, který se často natolik vzdálil své původní inspiraci, že ztratil jednoznačný význam a sdělnost bezprostředního zážitku. Množství zdánlivě nelogických spojení, vztahů a symbolů sváděla pak k nejrozumnějším často zcela protichůdným výkladům, které hledaly a nacházely v díle ideové šifry, jež bylo možno vyluštit a zpětně tak najít původní ideu: náboženskou či filozofickou. Protože takový přístup vycházel ze základního nepochopení způsobu, jakým Kafka tvořil, uzavíral i cestu k přijetí a k porozumění smyslu jeho díla.

Vraťme se k próze, kterou jsme zmínili na samém počátku.

Povídka V trestanecké kolonii je spolu s Proměnou nejrozsáhlejší Kafkovou dokončenou prací. Její obsah se zdá složitější, "zašifrovanější" než obsah Proměny. Místo děje je vzhledem k ostatním Kafkovým pracem nezvykle exotické, popis mučícího stroje a jeho fungování svou podrobností jako by vyjevoval autorův sadismus. Nezvyklé je také, že Kafka, který se obvykle s větší či menší odkrytostí ztotožňuje se svým hrdinou, jako by v této povídce váhal mezi oběma protagonisty. "Nesnáze... kladené na čtenáře pramení z toho, že Kafka sám zaujal své postavení kdesi mezi důstojníkem a cestovatelem."^{23/}

V povídce se vyskytuje množství těžko "rozluštitelných" vztahů, z nichž nejvýznamnější a také nejsložitější se zdá vztah důstojníka ke stroji. A co vlastně má symbolizovat onen hrůzný stroj? Co příkazy, které se do něho vkládají? Proč je cestovatel nedokáže přečíst? Proč se stroj porouchá právě ve chvíli, kdy si na jeho postel ulehne důstojník? Jaký význam mají kapesníčky, které putují od odsouzence k důstojníkovi a zase nazpátek? Proč důstojník volí sarti jen proto, že se nedočká cestovatelovy podpory? Proč se hrob starého velitele zcela absurdně nachází v čajovně? Co znamená nápis na jeho hrobě?

Tato povídka se opravdu dočkala co nejprotichůdnějších výkladů. Má se prý chápat jako obraz krutého zákona. Jako zpodobení dehumaniza-

ce válečné společnosti. V obrazné podobě prý ukazuje, jak naše strojo-
vá civilizace splývá s barbarskou tradicí i zřudné plody tohoto sply-
nutí. Symbolicky zpodobňuje akt vlastního psaní jako krvavé sebeoběti.
Zobrazuje krutou archaickou náboženskou tradicí. Mučicí stroj se dá
dešifrovat "jako oltář, kde je člověk obětován ve jménu zřudného ido-
lu - Zákona." Zničení přístroje "se ukazuje jako předpoklad pro příchod
nového věku, který je humánnější i racionálnější."^{24/}

Na zmíněné povídce nás na první pohled zarazí cosi ještě neobvyk-
lejšího než je exotičnost místa /které je ostatně stejně neurčité ja-
ko dějiště většiny Kafkových próz/, totiž onen fantastický, do největ-
ších podrobností popsany popravčí stroj. V Kafkově díle se přece jen
zřídka kdy setkáváme s jakýmkoliv technickým dílem. /Aeroplány v Bres-
cii jsou vlastně reportážní črtou, která vznikla na přímý popud Maxe
Broda^{25/}./ Objeví-li se telefonní centrála, či stůl s regulátorem ja-
ko v Americe či měřicí přístroje v Návštěvě na dole, má tu technické
dílo jen podružnou, ilustrativní úlohu. A náhle víc než třetina textu
jedné z nejrozsáhlejších próz se zabývá popisem zřudného stroje a jeho
fungování. Autor sice na několika místech popis přerušuje, ale opětov-
ně se k němu vrací, jako by nutil myšlenku, že právě stroj je v povíd-
ce tím nejdůležitějším, vše ostatní je jen podružné. Nelze pochybovat
o tom, že většina Kafkových próz čerpá své podněty z jeho nejniternej-
ších prožitků, pro ně hledá obrazné vyjádření. Jakému prožitku může
odpovídat obraz mučicího stroje?

V jednom dopise Mileně Jesenské /i když dopis je pozdějšího data
nežli vznik povídky/ pravděpodobně nalezneme odpověď. "Víš, chci-li
napsat něco takového jako to, co následuje, blíží se už meče, jejichž
hroty mě věncovitě obklopují, pomalu k tělu, je to nejdokonalejší mu-
čení; jakmile mě jen škrábnou, je to už tak strašné, že hned v prvním
výkřiku, všechno uradím, tebe, sebe, všechno..."^{26/}

Čeho se zmíněný dopis týká? Ovšemže toho nejzákladnějšího, nejbo-
lestnějšího problému Kafkova života: manželství. Obraz, který používá
v dopise, věrně připomíná obraz mučicího stroje - bude tedy užitečné
všimnout si Kafkovy životní situace v době, kdy povídka V trestanecké
kolonii vznikala.

První zmínky o této próze se objevují v Kafkově Deníku na podzim
roku 1914, tedy zároveň se zmínkami o počátečních kapitolách Procesu.
Vzniku obou děl bezprostředně předcházely v Kafkově osobním životě
dvě události, jež ho nadosmrtně poznamenaly. Po dvou letech známosti
s Felicí Bauerovou se totiž Kafka rozhodl, že se zasnoubí a opravdu

to 1. června v Berlíně v domě Bauerových učiní. Ale již o šest týdnů později, opět v Berlíně, se koná v hotelu Askanische Hof podivné sezení, jehož se kromě Kafky a Felicie zúčastnilo ještě několik osob, více určitě, že mezi nimi byla Feliciina sestra Erna a Gréta Blochová - Feliciina a v té době již i Kafkova přítelkyně. Ve svém Deníku Kafka toto sezení nazývá tribunálem. Oč se na tomto sezení jednalo? Nejsem o Kafkově budoucím manželství. Snoubenka před svědky přednesla své obavy, své výtky budoucímu ženichovi a hlavně "zveřejnila" svoji představu společného života. Ta připadala Kafkovi maloměstská a nepřijatelná. Lechce manželství za cíl a naplnění života, odmítá představu měšťáckého domova. "Nejenže takový domov nepotřebuju, takový domov mě přímo děsí."^{27/} Svůj odpor se snaží zdůvodnit vlastní rozpolceností. "Ve mně totiž vždy byla, a dosud jsou, dvě já, která spolu navzájem bojují. Jedno z nich je co nejvíce takové, jaké by sis přála je mít, a kdyby se ještě trochu rozvíjelo, mohlo by dosáhnout to málo, co mu chybí, aby splnilo tvá přání. Nic z toho, cos mi vyčítala v hotelu Askanische Hof se k němu nevztahovalo. To druhé já však naslyší na nic jiného než na práci, ta je jeho jediným zájmem. Tato dvě já jsou spolu spojena zápasem, ale není to obyčejný boj, v němž se navzájem zasahují pěsti. První já je závislé na druhém, nikdy... je nedokáže přemoci, naopak je potěšeno, když druhé vítězí, a když se zdá, že druhé prohrává, první před ním poklekne a nebere ohled než na něho."^{28/} To vše ovšem snoubence sdělí až o čtvrt roku později. Během tribunálu mlčí. Je zaskočen společností, kterou Felicie přizvala, mlčel však ne ze vzdoru, spíše proto, že neměl, co by podstatného namítl. "Fochopil jsem, že všechno je ztraceno..., mohl jsem zachránit situaci jen nějakým úžasným vyznáním, ale nebylo takové vyznání, které bych mohl udělat."^{29/}

Důsledkem tohoto "procesu" bylo, že po krátké době šestí neděl se zasnoubení opět zrušilo. Kafka ještě navštíví Feliciiny rodiče, pak posílá dopis na rozloučenou. Sám jej charakterizuje: "Řeč zpod šibenice."^{30/} Ihned na to odjíždí se svým přítelem Ernstem Weissen /Weiss byl rozhodným odpůrcem jeho zasnub s Felicí/ na dva týdny k moři. Vlastní zasnoubení charakterizuje Kafka ve svém deníku stručně: "Byl svázán na rukou i nohou jako zločinec. Kdyby mě posadili do kouta spoutaného skutečným řetězem a přede mě umístili policajty a takhle mě nechali, abych se díval, nemohlo by to být horší. A to bylo moje zasnoubení; všichni se snažili přivést mě k životu, a když neuspěli, vzít mě, jaký jsem. P. nejméně ze všech, samozřejmě zcela oprávněně, protože nejvíce trpěla. Co bylo pro ostatní pomíjející událostí, pro ni znamenalo hrozbu."^{31/}

Tento obraz není tak příliš vzdálen výchozímu obrazu povídky V trestanecké kolonii, kde "byl kromě důstojníka a cestovatele jen odsouzenec tupě vyhlížející člověk s širokými ústy a zpustlými vlasy i obličejem a voják držící těžký řetěz, k němuž se sbíhaly menší řetězy, jimiž byl odsouzený spoután na kotnicích a zápěstích... Odsouzenec vypadal ostatně tak psovsky oddaně, až se zdálo, že by ho mohli nechat volně pobíhat po stráních a před začátkem poprav by stačilo jen zapískat a on by přišel..."^{32/}

I hlavní postavy povídky už v deníkovém záznamu nacházíme. Psovsky oddaného odsouzence, hlídače, svědky, pro něž to všechno bylo jen pomíjející záležitostí, i hlavního odpůrce, jenž cítí v chování odsouzence hrozbu.

Až puntíčkářská důkladnost, s níž důstojník popisuje svůj stroj, se zdá svědčit o tom, že jeho hlavním vztahem je právě vztah ke stroji. Ale tento vztah zakrývá jen jiný a osudovější: vztah důstojníka k odsouzenému. Tento vztah je všeobjímající, neboť důstojník nevystupuje vůči odsouzenému jen jako jeho kat, byl předtím i jeho žalobcem a soudcem.

Při prvním přerušení zevrubného popisu stroje se právě tuto skutečnost dovídáme a tím jako bychom se - navzdory tak odlišné scénérii ocitli v základní situaci Procesu. Důstojník totiž cestovateli sdělí odsouzenecovo provinění. Spočívalo v tom, že když ho jeho nadřízený bičoval, vykřikl: "Zahoď ten bič nebo tě sežeru," jinými slovy: provinil se pouze tím, že se slovní výhrůžkou bránil fyzickému násilí. Dovídáme se rovněž, že odsouzenec - podobně jako Josef K. v Procesu - nezná svůj rozsudek. "Bylo by zbytečné ohlašovat jej. Vždyť ho zakusí na vlastním těle,"^{33/} tvrdí důstojník. Obviněný ani neměl příležitost se obhajovat. Není k tomu prý důvodu. "Zásada, podle níž rozhoduju, zní: Vina je vždy nepochybná."^{34/} Důstojníkův výrok téměř doslovně opakuje Josef K. malíři Titorellimu v Procesu, totiž, že "soud, jakmile někoho obžaluje, je pevně přesvědčen o vině obžalovaného."^{35/}

Josef K. nikdy nedostal příležitost, aby se opravdu hájil. Také Franz Kafka během svého berlínského "tribunálu" mlčel. Odsouzenec v povídce dá dokonce do úst vrazit plstěný špalík. Tak tedy odsouzenec i svědek-cestovatel naslouchají mlčky věcnému, nadšenému i hrůznému důstojníkově výkladu. Dozvědí se, že poprava trvá dvanáct hodin. Prvých šest hodin žije prý odsouzenec skoro jako dřív; dost neuvěřitelné prohlášení vzhledem k mukám, jimž je odsouzenec vystaven, ale časový údaj jako by se vztahoval k jiné skutečnosti, snad dvanáct hodin trvala zasnubní hostina, šest týdnů trvalo, než Kafka dospěl k názoru,

že stav, v němž se ocitl, znamená pro něho smrtelné nebezpečí/. "Ale jak potom kolem šesté hodiny muž ztichne! I tomu nejzabedněnějšímu začne svítat!"^{36/} Během dalších šesti hodin už se nic neděje, odsouzenec jen svými ranami luští znění svého rozsudku. Potom ho "brány nabodnou a hodí do jámy, kde sebou pleskne do zkrvavené vody a vaty. Jak je soud skončen..."^{37/}

Zatímco soud v Procesu je úplatný, nízký a ubohý, důstojník je naprosto oddaný své věci, své pravdě. I když to, co popisuje, se jeví jako hrůzná, krvavá vražda, důstojník je přesvědčen, že káží osvědčený a tradiční obřad nejvyšší spravedlnosti. Jakmile pochopí, že se vše obrací proti němu, že jeho pokus zachovat obřad, zachránit stroj a tím i "odkaz starého velitele" selhal, píše jako posouzení své viny pozoruhodný ortel: "Lůď spravedliví!" Ale cestovatel, jemuž dá přečíst tato dvě slova jako své poslední memento, je stejně nepřečte. "Možná, věřím, že to tam stojí."^{38/}

Když důstojník připravil stroj k vlastní zkáze /stroj, samozřejmě nemůže přežít jeho smrt, jako nelze uzavřít manželství bez druhého partnera/ a chce se začít svlékat, nahmatá dva dámské kapesníčky, které má za límce. Vezme je a hodí odsouzenci. Je to jeden ze dvou letných, téměř snových odkazů na ženský život a tím na skutečnou, reálnou inspiraci této povídky.

Na otázku, s kterým hrdinou se v této próze Kafka ztotožňuje, můžeme odpovědět s jistotou: s odsouzencem. S tím, jenž byl přiveden bezmocný, zatížený vinou, kterou ani nezná, která ani neexistuje, před svého soudce i kata zároveň, před stroj, jenž funguje podle starých, nečitelných, nedešifrovatelných příkazů, podle prastarých, ale nepřátelských zákonů. Ještě však jakoby zázrakem, shodou okolností, díky zásahu vnější síly se krutá logika soudu zvrátila a zasáhla Kalbce. Oběť unikla. I když její útěk je pouze podminěčný. Neunikne z Ostrova, z něho odjíždí jen host, jen svědek a oběť tedy neunikne ani z dosahu mučicího stroje ani jeho stoupenců, na něž se vztahuje proroctví na náhrobní desce v čajovně.

Franz Kafka ještě stačil naskočit na loď za svým přítelem. Odjíždí od tribunálu osvobozen, jak se domnívá zbaven rozsudku, soudce i svých muk, odjíždí k moři, které se tak významně objevuje v závěru povídky. Ale jeho hrdina, jeho příští hrdina, jemuž propůjčí iniciálu svého jména, už neunikne z rukou katů, které jen o málo později za ním vyšle onen podivný tribunál, jenž s ním vede ještě podivnější proces.

III.

Kafkovy Deníky stejně jako Dopisy z této doby svědčí o tom, jak velice vznik Procesu ovlivnily zážitky, které daly inspiraci i povídkám v trestanecké kolonii. Rozhodnutí zasnoubit se, k němuž dlouho směřoval, v něm zároveň vyvolávalo mučivou úzkost, jež v jeho Denících nacházela výraz již měsíce přede dnem obřadu, a to nejen v jednoznačných výrociích, ale především v úzkostných obrazech, často jen v několikařádkových rozběhích k dramatické práci či k próze. Dvakrát v březnových zápiscích se opakuje úryvek o studentovi, kterého v noci vzbudí služka, aby k němu uvedla cizího - i když zatím ne nepřátelského - hosta. Ve třetím úryvku je příchozím, jenž studenta ve tmě jeho ložnice vyruší, sama služka. Jiný, o něco pozdější úryvek se zdánlivě týká jiného tématu i hrdiny, zato se už prvně objeví křestní jméno hrdiny Procesu.

Úryvek o kočím Josefovi vypráví o muži, který natolik ztlouzl, že nemohl chodit do schodů. Tehdy mu jeho šlechtický pán přidělí nový, přízemní pokoj; když jej Josef obdrží, je tak dojat, že má slzy v očích a svému pánovi políbí ruku. Jenže brzy pozná nevýhody nového příbytku. "Josef ze svého lůžka mohl vidět všechno a každý z venku mohl vidět jeho. To ho trápilo..., věčné pozorování, jemuž byl podroben, blízkost nepříjemného domovníka, všechen ten ruch u vchodu a na náměstí..."³² Josef se nakonec rozhodne prosit o návrat do starého pokoje, kam ho přece mohou vynést.

Všechny tyto útržky příběhů mají cosi společného s úvodní situací procesu, díla, jež bylo započato o několik měsíců později. Vnější podobnost je na první pohled zřejmá: kdosi leží na lůžku a je vyrušen, je obtěžován. Ještě ani stopa po klídačích, soudu, svědcích, dozorcích. Dokonce ti, co vyrušují, mohou být hrdincovi přátelsky nakloněni, vyrušení či vyrušování může být důsledkem přízně, ale o smyslu této situace nemůže být pochyb.

Postel, lůžko pro každého člověka stělesňuje intimitu, pocit bezpečí. Pro Kafku, který ještě na sklonku života vzpomíná s tržní na to, jak ho otec za trest vynesl z postele a nechal stát na pavlači, jehož po celý život sužovala nespavost, který vždy za nejvyšší blaho považoval klid, ticho a odloučenost a nesčíslněkrát si zaznamenal do Deníku či napsal do dopisu, kolik hodin strávil na lůžku, měla postel vpravdě symbolický význam. Ve většině jeho stěžejních prací se na lůžku odehrávají klíčové scény. Z postele proklíná otec Jiřího Bendamanna, na lůžku se proměňuje Řehoř Samsa v brouka, na lůžku je zastí-

žen Josef K., na lůžko posílá topič Karla Rossmanna při jejich první setkání, paradoxně se nazývá postelí místo, na něž má ulehnout odsouzenec V trestanecké kolonii, na lůžku přijímá Josefa K. advokát Kuld, z lůžka zřejmě právě vstal malíř Titorelli, neboť vítá Josefa K. v noční košili, stejně tak v posteli přijímá k dlouhému slyšení starosta zeměměřiče K. v Zámku. Ten se ostatně hledáním lůžka začíná a velkou scénou nabízené milosti na lůžku opět uzavírá.

Ve chvíli, kdy člověk ztrácí toto poslední útočiště, kdy je vypuzen ze svého doupěte, zůstává obnažen, vydán na život a na smrt, jeho vlastní existence je ohrožena.

"Bylo kolem půlnoci. Iťt muž mě drželo, za nimi šestý natahoval ruce, aby mě uchopil. "Hechte mě," křičel jsem a otáčel se prudce v kruhu, čímž jsem způsobil, že všichni ustoupili. Cítil jsem, že tu působí nějaký zákon, věděl jsem, že toto moje poslední úsilí přinese úspěch, viděl jsem všechny muže se zdviženými pažemi klopýtat zpět, pochopil jsem, že se na mě v okamžiku všichni dohromady vrhnou, obrátil jsem se ke východu... a unikl jsem vzhůru po temném schodišti.

V nejvyšším poschodí stála v otevřených dveřích moje stará matka se svíčkou v ruce. "Podívej se, podívej se," křičel jsem ještě ze spodního patra, "přišli si pro mě!"

"Kdo? Kdo?" zeptala se moje matka, "kdo by si pro tebe mohl přijít, synu?"

"Šest mužů," odpověděl jsem bez dechu.

"Znáš je?" zeptala se moje matka.

"Ne, cizinci," řekl jsem...

... "Nemysli už na to," řekla moje matka. "Jdi do svého pokoje. Jdi spát, připravila jsem ti postel."^{40/}

Tak zní podstatná část úryvku, který se objevuje v Deníku ještě o měsíc později než úryvek o kočím Josefovi. Brzy na to již vzniknou první stránky o Josefovi K.

Většina výkladů procesu, snad ovlivněna Freudovým míněním, že proces je zpodobnění principu soudu zatímco Zámek principu milosti, se soustředila na určení viny Josefa K. i na dešifrování podivně deformované identity soudu. Josef K. prý byl obviněn za neschopnost lásky, "za životní slabost, za průměrnost, která ho činí představitelem moderní, středostavovské společnosti,"^{41/} za to, "že vedl prázdný, nudný a stereotypní život bez lásky a užitku"^{42/}, za to, že "nemiluje, nikdy nemiloval, ani k slečně B., ani ke své matce, ani k zaměstnání neměl jiný vztah než vztah rutiny a korektnosti."^{43/} Ale až už vinu Josefa K. nalézali v jakékoliv oblasti, vykladači Procesu jakožto ro-

mánu o vině, soudu a trestu mohli jen těžko vysvětlit, proč Josefa K. soudí a zřejmě odsoudí soud tak ubohý, nízký, úplatný a nekompetentní. Ať už je vina Josefa K. všeobecně lidská, metafyzická anebo existenciální, může ji tento ubohý soud vůbec pochopit, natož soudit?

Věššina pokusů vysvětlit tento rozpor vyznívá násilně. Jak jinak označit Euberovo tvrzení, že Kafka byl při svém obraze soudu ovlivněn žalmem dvacetosmadesátým, jenž "se zabývá Božím soudem nad oněmi Božími syny, kterým Bůh světil vládu nad světem lidí a kteří se svému poslání zpronevěřili a "soudili nesprávně"^{x/} anebo i Brodův výklad, jenž staví na předpokladu, že Proces je vlastně obrazem procesu, který s Josefem K. udělá jeho vlastní svědomí.^{45/}

Proti podobným výkladům můžeme vést nejen námitky logické /proč svědomí, které je zjevně lepší částí Josefa K. by mělo být zobrazeno právě tak odpudivě/, ale především umělecké: jsou v rozporu s Kafkovou tvůrčí metodou. Ta, jak jsme už řekli, spočívala v obrazném vyjádření jeho nejosobnějších prožitků a pocitů a nikoliv v hledání symbolů či obrazných šifer pro abstraktní a teoretické konstrukce.

Citované úryvky z Kafkova Deníku svědčí o tom, že Kafka své zasnoubení od počátku vnímal jako hrozbu svému soukromí, své intimitě. Jeho samota měla být rozmetána, jeho doupě otevřeno cizím krokům. Do jeho noci, noci jeho psaní a krátkého, tak nejistého spánku měly denně nahlížet cizí oči.

Vzpomeňme na obrazy, které Kafkovi zřejmě vnukalo zasnoubení. Obrazy nočních rušitelů. Proklíženého lůžka. Obraz spoutaného vězně. Obraz štvance, obraz tribunálu. Nikde ani zmínka o vině. Jen klídači, jen rušitelé, přihlížitelé. Bezmocný, trpící vězeň. Jen obrazy ohroženého soukromí.

Jeho intimitě hrozilo nebezpečí, a i když se zdá, že je aspoň na chvíli zachráněn /zasnoubení je zrušeno/, Kafka ví, že z kruhu, do něhož vstoupil, není východiska. Proces se jednou začal a už jej nelze ukončit, už nelze uniknout konečnému ortelu.

x/ Euber jde ještě dál. Kafka prý znal orientální mýtus o tom, že "Osudy světa jsou neblaze ovlivňovány druhy jednotlivých souhvězdí, jejichž moci se však dokáže vymknout člověk, který se zasvětil skrytému nejvyššímu světlu a dosáhne znovuzrození... V Procesu Kafka mýtus proměnil ve smysl svého pohledu na svět tak, že spravedlivou obžalobu nechá přednášet nepřístupnou nejvyšší instancí prostřednictvím nadbalého a ničemného soudu. Postihu tímto soudem se může vyhnout jen ten, kdo na základě nejvlastnějšího sebepoznání pravdivě splní požadavek doznání tím, že je realizuje v jeho prapůvodní podobě, sebevyjasněním: tím vstoupí do vnitřku zákona."^{46/}

Brzy po tom, co se Kafka vrátil z berlínského "tribunálu", začíná práci na Procesu.

Prožitek mučení, jež předchází exekuci, je rozložen z dvanácti hodin /V trestanecké kolonii/ do dvanácti měsíců a bere na sebe podobu procesu, který s obviněným vede tajemný a nepřístupný tribunál. Stejně jako v povídce o trestanecké kolonii otázka viny není předmětem zkoumání, kdo je obžalován, nemá už prakticky naději na osvobození. Iodstatný je tedy mučivý prožitek probíhajícího procesu, z něhož už není úniku, v němž ani nejlepší obhajoba nemá naději na vyslyšení.

Proces se otevírá už povědomou scénou: cizí mužové vtrhnou do bytu v okamžiku, kdy Josef K. spí, tímto aktem znesvěť jeho soukromí. Znesvěcení se stále obšérněji a bolestněji předvádí nejhrůznějším svědkům. V úvodních scénách se nedozvíme nic o vině, o charakteru soudu, či o zákonech, jimiž se spravuje, zato se setkáváme se stále novými svědky hrdinova ponížení. Vcházejí hlídači a Josefa K. očekává dozorce. Objevuje se bytná. Stařena ochnaproti přivleče ještě jakéhosi starce a oba pozorují oknem vše, co se v bytě Josefa K. odehrává. V rohu pokoje, kde Josefa K. čeká dozorce, se nečekaně objevují tři mladíci. V okně naproti se brzy ukáže třetí stařec. "Fryč octamtud!" zaval na ně Josef K.. Cítí se zaskočen a obklíčen. "Dotěrní, bezohlední lidé." řekne o přihlížitelích. Jeho ponížení narůstá. Ve třech mladících poznává tři kolegy z práce. Ještě jeho odchodu z domu přihlíží "ten velký člověk s plavou brádkou.". K. ke svým třem druhům prudce vyhrkne: "Redívejte se tam! aniž si povšíml, jak podivně se vyjímá taková mluva vůči samostatným mužům."^{46/}

Proces pokračuje. Josefa K. vyrozumějí, že se v jeho záležitosti bude konat jakési malé vyšetřování. Vyšetřování, jak víme, se nekoná a nikdy konat nebude. Vyšetřující soudce pronese sotva několik vět, z nichž dokonce vyplýne, že místo K. očekává jakéhosi malíře pokojů. Zato se koná dlouhá strastiplná cesta k soudu. Jež jej K. najde, musí se doslova prodrat zástupy lidí, prolézat domy, vnikat do cizích bytů. Nakonec, ačkoliv tvrdí, že hledá jakéhosi truhláře Lanze, muže, jehož si vymyslel, ho zavedou do podivného shromáždění, které se koná v jednom z bytů v pátém poschodí činžáku. Obytný pokoj je k prasknutí zaplněn lidmi. Stojí nejen na podlaze, ale ještě úplně zabírají galerii pod stropem, kde "lidé mohli stát jen sehnuti a naráželi hlavou a zády o strop".^{47/} Jestliže zatčení přihlíželo jen několik čumilů, nyní jich přítomno bezpočet.^{x/}

x/ Stejnou scénérii, i když v poněkud jiné situaci nacházíme v povídce V trestanecké kolonii. Velitel dal pro svá shromáždění postavit galerii, kterou vždy obsadí diváci.

K. pronese řeč, v níž rozebere situaci. Jeho projev nás může svým obsahem anebo přesněji některými svými podrobnostmi překvapovat neméně než místo, kde jej přednáší. Jeho řeč se dá shrnout do několika bodů.

1. K. prohlásí, že vůbec není ten, za koho jej mají.
2. K. tvrdí, že celé řízení bude mít smysl pouze tehdy, pokud jej on sám uzná. Je ochoten ho uznat jen na okamžik, a to ze soucitu.
3. K. odejme vyšetřujícímu soudci jakýsi sešit, v němž údajně mají být jeho spisy, zjistí však, že se jedná o dlužní knihu.
4. K. prohlašuje: "Co mě potkalo, je ovšem jen jednotlivý případ, a není zvlášť závažný, protože já sám si jej nijak zvlášť nepřipouštím, ale je to věc příznačná pro řízení, jak se koná proti mnohým. Za ty zde stojím, nikoliv za sebe."
5. K. připomene okolnosti vlastního zatčení; skutečnost zatčení sama o sobě je mi k smíchu, ale to sem teď nepatří. Byl jsem ráno přepaden v posteli... Vedlejší pokoj byl obsazen dvěma hrubými blídači. Kdybych byl nebezpečný lupič, nemohla se učinit lepší opatření." K. si stěžuje na násilnost tohoto aktu a jeho zveřejnění před mnoha svědky. Účelem toho bylo "rozšířit zprávu o mém zatčení, poškodit mou veřejnou vážnost."
6. Konečně K. odhaluje, že za jeho zatčením i soudem stojí celá organizace, která má za cíl zatýkat nevinné, zahajovat nesmyslná řízení, která je úplatná. Proto "mají nevinní lidé, místo aby byli vyslechnuti, být ponižováni před celými shromážděními." I během tohoto "vyslechu" dochází k několika vyrušením, způsobí je lascivní chování jakési pradelny. Lidé v místnosti reagují na K.-ova slova velmi bouřlivě. Vzávěru však K. zjistí, že všichni přítomní, ať odpovídali na jeho slova příznivě či nepříznivě, mají na límcích kabátu obdobné odznaky. Teprve teď, když všechno skončilo, K. pochopí, že mluvil ke svým nepřítelům. "Vždyť vy jste všichni úředníci, jak vidím, vždyť vy jste ta úplatná banda, proti které jsem mluvil."

Můžeme se ptát, jak to, že K. vůbec přistupuje na jednání, když je považován za někoho jiného. Jak to, že řízení bude mít smysl, jen pokud jej on uzná? A ke komu chová soucit, který ho vede k tomu, že na řízení přistupuje? Proč soudce místo vyšetřujících spisů má dlužní knihu? Lze přece předpokládat, že "první prokurista velké banky", který vede spořádaný staromládenecký život, není dlužníkem. Ještě překvapivěji zní K.-ovo prohlášení o tom, že jeho případ je jen jedním z mnoha, že jej bere jako zástupný a příznačný. Až do této chvíle se zdálo, že K. je celou záležitostí ohromen, že se stal předmětem jaké-

hosi záhadného, neobyčejného řízení a že neví nic o tom, že by se takové řízení "konalo proti mnohým". A proč se soud sešel v soukromém bytě? Proč, namísto aby se podrobil výslechu, K. pronáší obžalobu? Proč všichni přítomní mají odznaky, ale K. si toho všimne až v samém závěru? Jaký smysl má náznak milostné či aspoň smyslné scény mezi pradlenou a neznámým mužem uprostřed promluvy Josefa K.?

Kemžže sice být pochyb, že autor ve scéně výslechu obrazně vyjadřuje jakousi svébytnou skutečnost - množství svévolných či dokonce navzájem si odporujících faktů, událostí a výroků je překvapující. Právě svévole, anebo zdánlivá svévole, s níž Kafka k sobě přiřazuje zcela odlehklé prvky /soud a obytnou místnost, obytnou místnost a galérii, vyšetřujícího soudce a pradlenu, soudní spisy a účetní knihu, tajnou organizaci vedoucí proces a soucit obžalovaného k soudu/ často vedla k mylným výkladům.

Pokusme se nyní na základě toho, co jsme pověděli o Kafkově bezprostřední inspiraci k Procesu zbavit tyto texty oné zdánlivé svévolnosti.

Berlínským zasnoubením všechny Kafkovy obavy o životní styl, i o možnost po nocích psát přestoupily z roviny reflexe do roviny životního zážitku. Jeho nový stav byl navíc zveřejněn. Po krutě prožívaném období šesti týdnů se objevuje neochotný, zrádný ženich opět v Berlíně, jeho záležitost se znovu zveřejňuje před svědky /tentokrát v hotelové místnosti/. Kafka má pocit, že se ocitl před tribunálem. Mlčí však. Svoji obhajobu si přeřikává nejspíš v duchu. Zážitek cizího veřejného místa a cizích lidí, kteří jsou sezení přítomni /"Ale to, žeš dovolila své sestře E., kterou jsem v té chvíli sotva znal, aby byla přítom, to nemůžu pochopit."⁴⁸/, ho hluboce zasáhne. Stopy všech těchto prožitků najdeme i v právě popisovaných scénách Procesu. Dlouhé Kafkovo putování do berlínského hotelu se stalo předobrazem putování Josefa K., když hledá místo, kam byl pozván k malému vyšetřování. Josef K. však na rozdíl od Franze Kafky využije sezení tribunálu, aby přednesl svoji obhajobu. Vzhledem k tomu, že Josef K. nezná ani obvinění, ani charakter podivného soudu, zkusme číst jeho řeč jako obhajobu Franze Kafky.

První Kafkova námitka samozřejmě zní: nejsem ten, za koho mě považujete. Nejsem vhodný manžel ani netoužím po způsobu života, po němž touží moje snoubenka. Vaše řízení se mnou je proto nesmyslné, ale uznávám je, podvoluji se, protože s ní mám soucit. Chcete mi připomenout, že jsem dlužník, ale dosud jsem se jím nestal. /Představa ženitby jako velkého dluhu Kafkovi splývala: "Teď přijde nutnost bilancovat, tj. ten pokus o ženitbu. A při velkých částkách, s nimiž zde třeba počítat, je tomu tak, jako by nikdy nebylo bývalo ani nejmenšího zisku, všechno je jeden jedi-

ný velký dluh..." píše Kafka v závěru svého Dopisu otci./ Nepovažuji také to, co se přihodilo, za nic nemapravitelně osudového - takové věci se přece přihodí mnohým a za ně také mluví. Nejdůležitější zní oblažba právě tam, kde brání soukromí. "Zatčení samo o sobě je mi k smíchu... ale byl jsem ráno přepaden v posteli!" Konečně odhaluje v těch druzích zaujaté posluchače, kteří se proti němu spolčili. Jakýkoliv dohovor s nimi nemá smysl. "Vy lumpové, nechte si své výslechy!" Jakoby pohozeny klíč /podobný dvěma dámským kapesníčkům v povídce v trestanecké kolonii/ k zdánlivě bizarnímu přelíčení se sálem po dvakrátě mile předleha, která sem původně K. vpustila a která teď někomu padne do náručí.

Tato rekonstrukce má jediný smysl: ukázat, jak za zdánlivě nelogickým a bizarním dějem plným snových obrazů se skrývá muživě osobní zážitek. Bizarnost, snovost, nelogičnost tak často kontrastující s Kafkovými přísně logickými dedukcemi a chladně věcnými popisy vzniká právě tím, jak tyto původní děje a zážitky se mísí do své vlastní obrazné podoby, jak svět původních zážitků, osobních zkušeností prolíná do světa obrazného podobenství, ozvláštňuje jej, mění jej z obyčejné metafory či alegorie právě do pověstné kafkovské podoby. Toto vzájemné prolínání není ovšem jen zdrojem zvláštní snové působivosti a naléhavosti Kafkova světa, ale i jeho nedůslednosti. Proměňuje totiž stanovisko, z něhož se příběh zdá být vyprávěn anebo nějaký problém nazírán. Jestliže Josef K. vznikl jako obrazný dvojník Franze Kafky a jeho tajemný proces jako obraz nejosobnějšího "procesu", nebylo možno onu dvojakost udržet v celé románové skladbě. Josef K. je sice rovněž starým mládencem a zastává podobnou profesi jako jeho tvůrce, chybí mu však při nejmenším celý jeden rozměr, chybí mu ono druhé já, které nemyslí než na své psaní, druhé já, s nímž Franz K. úředník a snoubenec bojoval, před nímž poklekal, kvůli němuž se vzdal naděje uzavřít smírně svůj proces. Josef K. nemůže mít své druhé já, nemůže je aspoň mít odkrytě, neboť tím by jeho tvůrce zveřejnil to, co mělo zůstat skryto, dal by v plen to, oč se nejvíc strachoval, svoji intimitu. Proto Josef K. může být jen částečným podobenstvím Franze Kafky a jeho proces jen velmi obrazným, velmi vzdáleným podobenstvím životního procesu, který Franz K. vedl.

Franz K. má proč lpět na svém soukromí, na svém dosavadním způsobu života, v němž aspoň večery patří výhradně jemu, ale proč by měl na něčem takovém lpět Josef K.? Franz K. zná podstatu svého procesu, ale jak ji má znát Josef K.? To, co pro Franze K. je vysvětlitelné a průhledné, Josefu K. se jeví jako neprůhledné a nevysvětlitelné. Tam, kde Franz K. tuší původ svého utrpení, Josef K. se setkává s tajemstvím.

Někdy Franz K. zápasí o to, aby dokázal vstoupit do takového života, jaký ostatní /i on sám/ považují za zákon, se cítí rozdělen na dvě zápasící bytosti, Josef K. leda vyslechne knězovo podobenství o strážci a muži před zákonem, kteří jsou spolu spojeni protichůdností svých zájmů, tedy zápasem, v němž ten druhý, ten, jenž touží vstoupit, nikdy nedokáže prvního přemoci: tam, kde Franz K. bojuje o svoje psaní, o smysl svého života, o svoji svobodu, Josef K. bojuje jen o svoji pověst, usiluje jen o návrat k předchozímu životu, o němž lze říci nejvýše, že byl spořádaný. Franz K. zná svůj tribunál i obžalobu, Josef K. svůj tribunál ani obžalobu nezná. Lidí se po nich, stále znovu se pokouší postihnout jejich podstatu. Franz K. tuší osudovost svého provinění, o ně vede svoji při, Josef K. zná leda svoje zahanbení, a to se snaží ze sebe setřást. Ale jako Franz K. nemůže přežít bez úhony svoje provinění, nemůže se ospravedlnit v očích těch, kteří uznávají jiný řád hodnot, jiný zákon, nemůže Josef K. přežít svoje zahanbení, svůj stud.

Toto nedůsledné, neúplné převtělení anebo naopak to, že Kafka se ve svém hrdinovi nedovedl dostatečně sám od sebe oddělit, vysvětluje, proč Josef K. v závěru románu přece jen jako by nesl něco z pocitu viny Franze K. za to, že vždy "dvacaterou rukou vjížděl do života a nadto k nechvalnému účelu", jakoby byl na druhé straně obdařen schopností zahlédnout aspoň v samém konci světlo, jež vychází ze zákona, světlo, po němž vlastně nikdy nepátral.

Proces však není románem o odkrývání viny; daleko spíše ukazuje hrdinu jako člověka zaskočeného, znásilňovaného, jako oběť, ne jako viníka. Josef K. nehledá svoji vinu, naopak hledá, jak by se obhájil. A protože jeho nevina je zřejmá /obvinění nikdy nebylo ani vysloveno/, hledá především místo, kde by mohl obhajobu přednést, hledá ty, kteří by ji mohli přednést.

Na Josefovi K. vykonají ortel nikoli proto, že by byl vinen, ale především proto, že soud je takový, jaký je: zaujatý, hluchý, nepřístupný, neotřesný ve svém sebevědomém přesvědčení, že v okamžiku, kdy vzneše obvinění, obžalovaný je vinen a tedy odsouzen. Že tedy, jak správně pochopí Josef K. "jeden jediný kat by mohl nahradit celický soud."^{42/}

Soud, jakkoliv je tajemný a jeho vrcholky pro Josefa K. nedostižné, neskrývá v sobě nic metafyzického: je to soud lidský, i když je nadán jakousi všudypřítomností. Soudci jsou ješitní, chlípní, úplatní a ubozí - jejich moc tkví v jejich instituci, v jejich hierarchii, v jejich množství, v jejich skrytém vlivu i v neochotě anebo neschopnosti naslouchat slovům obviněného. Josef K. je do poslední chvíle pře-

svědčen o své nevině. "Jak může člověk být vůbec vinný. Vždyť jsme zde všichni lidé, jeden jako druhý..." Ale ví, že všichni, "kdo mají podíl v řízení, jsou proti mně zaujati".^{52/} Má postavení je pořád nesnadnější.⁵² Bloudí však stále beznadějněji labyrintem, v němž se mění vše, s čím přichází do styku, a tím ztrácí poslední zbytky životních jistot. Dovede už jen stěží uhájit svoji vážnost, vědomí, že kdosi s ním vede přelíčení a že všichni o líčení vědí, v něm vyvolává úzkost a mučivý pocit pronásledování. Usiluje ovšem dozvědět se něco bližšího o svém provinění, i najít někoho, kdo by měl vliv na rozsudek a kdo by tedy měl vyslechnout i jeho obhajobu. Ale jeho úsilí je bezvýsledné. Tato bezvýslednost, skutečnost, že Josef K. nahlédl marnost své snahy obhájit se aspoň částečně vysvětlují náhlou resignaci, s níž Josef K. přijímá, s níž dokonce očekává své katy. Josef K. se však nebrání svým katům i proto, že v samé podstatě životního pocitu Franze K. je vepsána nemožnost vzájemného lidského pochopení a tedy usmíření a tedy i milosti. Toj dvou já v jeho nitru se nemůže nikdy skončit, ti dva nemohou být změněni ani usmířeni, "aniž by byli zničeni".^{53/} Zatímco Josef K. hledá unik z procesu, který mu připadá absurdní, Franz K. ví, že pokus o únik je marný, že smrt přinese svým způsobem úlevu, konec zápasu, který vyčerpává jeho síly. Franz K. je připraven dobrovolně kráčet do opuštěného lomu a tam zemřít, ale protože Josef K. je s ním nerozlučně spjat nejen svým zápasem, ale i vědomím, že jeden bez druhého nemůže žít, umírá v lomu Josef K., jenž se nedozvěděl nic o své vině, umírá pouze s pocitem hanby. "Jako by ten stud ho měl přežít."

x/ K této situaci se Kafka vrací častěji i v jiných svých prózách. V povídce Rána na vrata je hrdina bezdůvodně jat a veden před soud. "Pořád jsem ještě věřil, že by stačilo jediné slovo a já, obyvatel města, budu - a k tomu ještě s počtami - vysvobozen ze zajetí těch venkovanů." ^{50/} Avšak v okamžiku, kdy překročí práh místnosti, kde se má konat soud, podlehně dojmů, že už nemá vyhlídku na propuštění. A konečně, jakou jinou situaci zachycuje rozsáhlý příběh, který vypráví zeměměřiči K. Barnabášova sestra Olga? Její rodinu odsoudí celá vesnická pospolitost jen proto, že se jeden její člen choval odlišně, než se chovali ostatní v takové situaci. I tady se zdá, že by stačilo jediné slovo, kdyby se bylo podařilo je vyslovit, "byli by nás jaksepatří kluboce uctívali, poněvadž se nám to však nepodařilo, učinili definitivně to, co doposud činili jen prozatím, vyloučili nás z každého společenství." ^{51/} V Zámku má tento "soud" nejvšednější a nejvšednější tvář: podstatu sporu a především nepřekonatelná vzdálenost mezi obětí a soudcem a tedy i osudovost rozsudku jsou vždy stejné.

IV.

Celý Kafkův život jako by se zmiřoval mezi dvěma úzkostmi: úzkostí ze samoty a úzkostí z intimity, která by ho mohla připravit o jeho svět, o možnost psát. Znovu a znovu touží uniknout ze samoty, "která může končit jedině potrestáním."^{54/} Učiní dokonce třetí pokus o zasnoubení, ale k Julii Wohryzkové ho nepoutá zřejmě nic jiného než právě urputná touha skoncovat s osaměním. Všechny jeho pokusy, jak víme, skončily nezdarem. Téměř osmatřicetiletý učiní ještě jeden vášnivý a úporný pokus uniknout svému osamocení, spolužít s milovanou ženou a tak naplnit svůj život, tak vstoupit do zákona.

Také jeho poslední velký citový vztah se započal obvyklým způsobem: téměř denně putovaly dopisy mezi Meranem a Vídní, mezi Franzem Kafkou a českou novinářkou, překladatelkou a spisovatelkou Milenou Jesenskou. Ale na této vnější shodě podobnost s předešlými vztahy přestává. V Mileně Jesenské Kafka prvně nachází ženskou bytost, která je s to nahlédnout do jeho světa i pochopit jeho psaní /Milena byla jeho překladatelkou/, která mu nabízí svůj vlastní bohatý svět, která tedy nebyla jen ženou, "jejímž prostřednictvím by Kafka vedl dialog sám se sebou,"^{55/} jako tomu bylo v případě Felicie Bauerové. Jenže tato žena "žijoucí oheň... přitom nejvýš jemná, odvážná moudrá,"^{56/} tato žena, kterou, jak se mu zdá, by snad mohl opravdu milovat a založit s ní domov, se liší od všech žen, s nimiž se před tím stýkal, jak svým postavením a původem, tak svým věkem. Milena je vdaná, je Češka, je o třináct let mladší nežli on. I přes tyto překážky se jejich vztah rychle vyvíjí, po několikátýdenní korespondenci se oba setkávají ve Vídni a stráví tu čtyři dny, v nichž Kafka jako by ztratil všechnu svoji úzkost, zapomeněl na svoji věčnou únavu i na své choroby. "Celý den běhal nahoru dolů, chodil na slunci, ani jednou nezakašlal, strašně mnoho jedl a spal jako dudek, byl prostě zdrav."^{57/} Kafka se vrací z Vídně jako očarován a proměněn. Je náhle pln odhodlání, chce získat Milenu na celý život. On, který vždycky dával přednost dopisům před osobním setkáním, náhle píše: "Všechno psaní mi připadá bezcenné, také je. Nejlepší by patrně bylo, abych jel do Vídně a vzal Tě s sebou, snad to také udělám, přesto, že to nechceš."^{58/} Je připraven svou milenkou unést, vyrvat ji z náručí jejího muže. Brzy začne plánovat nové setkání, tentokrát v pohraničním městečku Gmündu. Už v dopisech, jimiž schůzku upřesňuje, se však začíná ozývat stará úzkost. Strach z intimního setkání, strach z "půlhodiny v posteli". "Přýč s tím, strašně se toho bojím."^{59/} Úz-

kost narůstá a způsobuje nespavost. Konečně asi šest týdnů po vídeňském setkání se oba opět uvidí. Je to "nejnešťastnější setkání, k jakému mohlo dojít," charakterizuje je ve svých vzpomínkách Milenina dcera. "Vitální, prudká, vášnivá Milena a nemocný, opatrný a naprosto nevášnivý Kafka. Nestane se nic - nestane se ani to, co by se snad mohlo stát."^{60/} Od nešťastného setkání v Omlundu se už v dopisech opět ozývá známý Kafka, jenž nezadržitelně klesá zpět do svého utrpení /"láska je, že jsi mi nožem, kterým v sobě ryjí,"^{61/}, jenž se vrací do své samoty. "Máš také pravdu, staviš-li to, co jsem učinil teď do jedné řady s těmi starými věcmi, nemohu než být stále stejný a proti-
vat totéž. Změnilo se jen to, že už mám zkušenost, že nezačnu křičet, teprve až budou nasazeny šrouby..."^{62/} Ještě několik měsíců pokračuje bolestná korespondence, dopisy plné strachu, sebeobviňování, zoufalství a skleslosti. Pak se Kafka rozhodne přerušit i vzájemné dopisování. návrat do samoty je dokončen. "Tento pomezí kraj mezi samotou a společenstvím jsem překročil jen zřídka, jen velmi zřídka... Jaká živoucí krásná země byl v porovnání s ním Robinsonův ostrov."^{63/} Poslední velká díla: Doupe, Umělec v hladovění a především Zámek jsou díla vzešlá z této velké předsmrtné opuštěnosti.

V.

Výchozí situace Zámku, poslední z velkých /a nedokončených/ Kafkových prací, je opačná nežli v Procesu. Proces se otevírá ráno, Zámek večer. Josefa K. zastihnou v posteli jeho městského bytu, zeměměřič K. přichází do cizí vesnice, aby si lůžko teprve získal. Nocleh, který sežene, je bídný, jen slámník, který si položí na sed hospodského lokálu, kde dosud sedí hosté, tedy nenalezne zatím žádné soukromí. K. však je skromný, ulehne na slámník a usne. Ale už za chvíli za to je vyburcován. Jakýsi mladý úředník ho žádá, aby předložil povolení k noclehu. K. je překvapen. Z jeho odpovědi se dá soudit, že netuší, v jakém místě se ocitl, nicméně si počíná rázně, mladíka odbude a oznámí mu, že je zeměměřičem a sem ho povolal sám krabě.

Jenže je K. opravdu zeměměřičem? Když na dotaz úředníka telefon po krátkém nedorozumění potvrzuje zeměměřičovu totožnost, zdá se, že je zaskočen nejen úředník, ale i sám K.: "Tak tedy zámek ho jmenoval zeměměřičem. Z jedné strany je to pro něho nepříznivé znamení, neboť

to nasvědčuje, že o něm na zámku vědí všechno, co potřebují, že zvážili poměr sil a s úsměvem přijímají boj. I druhé strany je to ale příznivé znamení, neboť to podle jeho názoru dokazuje, že ho podceňují a že se mu dostane větší svobody, než se zpočátku mohl nadát. A jestli ho snad hodlají natrvalo udržovat ve strachu tím, že s tak nepochybnou duchovní převahou uznají jeho zeměměřičství, pak se mylí."^{64/}

Citovaná pasáž je typickým "kafkovským textem", v němž se skrývá mnoho zdánlivých nelogičností. Proč je K. okroumen tím, že ho na zámku uznali zeměměřičem? Když jím opravdu je a pak není důvodu, aby byl překvapen, anebo se za něho vydává, jak však potom vysvětlit, že na zámku kdosi přijal či dokonce podpořil jeho podvod? Jak vyloučit větu, že přijímají jeho boj? Přišel K. do obce měřit anebo bojovat? A přišel-li bojovat a za zeměměřiče se jen vydává, v čem bude jeho boj spočívat? Zonečně proč skutečnost, že na zámku uznali jeho zeměměřičství, má svědčit právě o duchovní převaze zámku? Nemůžeme pochybovat o tom, že tak, jako v předchozích prózách, o nichž jsme uvažovali, i tady jsou "nelogičnosti" způsobeny prostoupením dvou rovin: roviny bezprostředního zážitku a obrazné roviny, do níž se původní zážitek proměnil.

Z toho, co se o K.-ovi dozvídáme vzápětí, můžeme usoudit, že se zřejmě vydává za někoho, kým není. /I tady vzniká opačná situace než v Procesu. Josef K. je soudem považován za někoho, kým není./ Ve vesnici nikdy nic nezměří. Nemá přístroje. Mluví sice o svých původních pomocnících, ale ti se nikdy neobjeví. Prohodí dokonce větu o své ženě a dítěti, ale i toto sdělení má zřejmě za cíl podat klamnou informaci o jeho totožnosti. K. opravdu přišel do vesnice nikoliv měřit, ale bojovat. V tom případě kdosi K. očekával, a to nikoliv jako zeměměřiče, nýbrž jako soupeře, očekával ho však s duchovní převahou a s úsměvem, k němuž ho jeho převaha sváděla. Tímto soupeřem - jak se později ukazuje - je vysoký úředník, muž, s nímž se K.-ovi nikdy nepodaří promluvit, muž, jehož Kafka, bezvadně znalý češtiny, obdařil nad jiné výmluvným jménem: Klamm. Proč však tento vysoký zámecký hodnostář měl nad K. převahu duchovní, nikoliv, jak by mohlo plynout z jeho postavení v úřadu, převahu mocenskou? Jestliže K. uvažuje o duchovní převaze soupeřově, poukazuje především na to, že očekávaný zápas se bude odehrávat v jiné než v mocenské oblasti. Navíc předpoklad o soupeřově převaze naznačuje, že i K. ví, s kým bude zápas svádět.

Je načase otázat se na to nejpodstatnější, co bylo cílem zeměměřičova boje? Proč se odkudsi vynořil, proč vážil dalekou cestu právě do těchto podivných a pochmurných míst, aby tam svedl svůj boj?

Už úvodní scéna, scéna tak protichůdná úvodní scéně Procesu napovídá o cíli boje, jenž K. hodlá vést. K. bude zápasit o to, aby unikl osamocení, aby získal místo mezi lidmi, aby se dokázal vřadit do jejich společenství. Víme už, co tím rozuměl Kafka: nalézt odvahu k životu ve dvou, nalézt sílu k spolužití se ženou, překonat úzkost ze sdílené intimity, založit rodinu a tak naplnit vlastní život, tak vstoupit do Zákona.

Tak jako k povídce V trestanecké kolonii a k Procesu daly podnět zážitky z aktu zasnoubení /a jeho opětného zrušení/ s Felicíí Lauertovou, podnětem k napsání Zámku se stal bolestný prožitek neúspěšné lásky k Mileně Jesenské, lásky, která "byla nejsilnějším, nejalubším a nejotřesnějším zážitkem Kafkovy života."^{65/}

Zatímco hrdinové obou prvních próz jsou však jen oběťmi, které touží uniknout svému osudu, které touží zachránit své životy, tedy nedotknutelnost svého já, svého soukromí, své samoty, hrdina Zámku vstupuje do příběhu s opačným záměrem: chce vystoupit z vězení své osamocenosti, chce svobodně utvářet svůj osud, překonat všechny překážky, které mu brání vstoupit do Zákona, tedy vstoupit na Zámek.

Jako se během procesu, v marném hledání viny, soudu a možnosti obhajoby naplňuje osud Josefa K., tak se v marném ale úporném úsilí proniknout na zámek anebo aspoň promluvit s mocným Klammem naplňuje osud klemného zeměměřiče K.

Protože K. na rozdíl od předchozích hrdinů přichází s úmyslem svést boj o svůj osud, objevují se v jeho chování rysy, jimiž se od předchozích Kafkových hrdinů odlišuje. K. dokonce promýšlí strategii svého postupu vůči zámku, sní o tom, jak ze dvou možných osudů, které se mu zjevně nabízejí, totiž být vesnickým dělníkem postaveným na roven obyčejným vesničanům, alebo naopak kýmsi, kdo stojí mimo, snad nad ostatními, ale jenž je zcela odkázán na milost či nemilost zámku, si vybere osud vesnického dělníka. "Pouze jako vesnický dělník co možná nejvíce vzdálený zámeckým pánům je s to na Zámku něčeho dosáhnout." Sní o tom, že se sblíží s vesničany "a tím se mu rázem otevrou všechny cesty."^{66/} V boji se zámeckými úřady si K. slibuje úspěch, neboť ony "ať byly sebelépe organizovány, měly za úkol vždycky jen hájit odlehle, neviditelné záležitosti jménem odlehklých, neviditelných pánů, kdežto K. bojoval za něco nanejvýš živého a blízkého, za sebe; kromě toho to činil, aspoň ze začátku, z vlastní vůle, neboť on byl útočníkem."^{67/}

K. usiluje stále tvrdohlavěji o setkání s mužem, jenž zřejmě roz-

hoduje o jeho osudu, sní o svém střetnutí s ním jako o chvíli, v níž prožije pocit svobody. "Stačí mi vidět, jak na něj má slova zapůsobí, a nezapůsobí-li nebo nebude-li mě vůbec poslouchat, budu mít z toho aspoň ten prospěch, že jsem svobodně promluvil před mocným mužem."^{68/} Zároveň však tuší, že ani toto setkání by nemohlo, jako nic vnějšího by nemohlo, proměnit jeho osud, rozhodnout jeho zápas.

V jedné z nejsilnějších scén knihy se K. rozhodne vyčkat Klamma na dvoře hostince, kde už jsou připraveny saně, jež mají Klamma odvézt zpět na zámek. Ale Klamm se nehodlá s K. setkat. Když K. ani na opětované výzvy podřízeného úředníka dvůr neopustí, kočí musí koně ze saní opět vypřáhnout. K. však stále vyčkává. Má pocit "jako by teď s ním byl přerušen všechny styk a jako by teď byl ovšem svobodnější než kdy jindy a mohl na tomto jemu jinak zakázaném místě vyčkávat, jak dlouho chce, a jako by si byl tutle svobodu vybojoval tak, jako by to sotva kdo druhý svedl, a nikdo se ho nesměl dotknout či zahnat ho, ba ani promluvit na něj; avšak - to přesvědčení bylo při nejmenším stejně silné - jako by zároveň nebylo nic nesmyslnějšího, nic zoufalejšího než tato svoboda, toto čekání, tato nezranitelnost."^{69/}

Zdá se však, že mocný Klamm, jehož smí K. jen jedinkrát zahlédnout špehýrkou, není jediným, kdo byl předem zpraven o jeho příjezdu, kdo ho očekával a kdo zřejmě rozhodl, že K. nebude na zámku nikdy přijat. Druhou osobou, která se zdá K. očekávat, je výčepní Frída. Na K.-ovu poznámku, že ho zná půl hodiny a že jí ani nestačil povědět, jak to s ním vlastně je, Frída překvapivě odpovídá "Pokud jde o vás, vím přece všechno, jste zeměměřič."^{70/} Frída, která až do této chvíle byla Klammovou milenkou, ihned přijímá K.-ovu výzvu a miluje se s ním, když předtím vypráskala hosty bičem z lokálu.

Okamžikem, kdy K. dosáhl spojení s Frídou, o něž nepochybně usiloval, a kvůli němuž, můžeme se domnívat, se objevil právě tam, kde je, jako by začínal jeho pád, začínají se muka jeho bloudění, jeho marného, zoufalého usilování zvládnout vlastní osud, prorazit z obklíčení, v němž se ocitá, ze samoty cizince, jež se stále více podobá osudovému prokletí. Už sám prožitek milostného spojení je plný dvojakých a protichůdných pocitů. Láska se nepočíná v místě klidu a intimity, v posteli anebo aspoň v odděleném prostoru, ale na zemi ve výčepu "v loužičkách piva a všelijaké nečistotě" a K. při milostném spojení "neopouštěl pocit, že bloudí nebo se ocitá v tak vzdálené cizině jako ještě nikdo před ním, v cizině, kde ani vzduch nemá stejné složení jako vzduch doma, kde se člověk samou cizotou musí udusit, a proti jejímuž nesmyslnému vábení se přesto nedá dělat nic než jít dál, dále bloudit."^{71/} Láska

mezi Frídou a K. se odehrává hrůzně očkryta očím přikližečů - především obou pomocníků, je to veřejná záležitost, která hrozí pohltit poslední zbytky intimity a svobody, jež K. měl. Na Frídinu výzvu také přijímá náhradní místo školníka, stále ještě pln odhodlání nějak utvářet svůj osud, i když tím, že přijímá náhradní povolání, volí zjevně jen jakýsi náhradní život. Láska, která se zdála otevírat cesty, pomáhá v zápase, se naopak staví proti K.. Navíc Láska vystavená očím všech, vystavena zkouškám a útrapám se rychle vytrácí. Frída vyčítá K.-ovi neupřímnost, zlátnost, cítí se být jen zástavou v jeho boji se zámek. Navrhuje K.-ovi, aby spolu uprchli "do jižní Francie, do Španělska" /tento v Kafkově tvorbě naprosto neobvykle konkrétní údaj jako by až naléhavě odkazoval k reálnému prožitku, jenž stojí za celou obraznou rovinou příběhu/, K. však odmítá. Útek je něco, co se přiči jeho povaze. Je už tak zaklet do svého boje se zámek? Nebo spíše tuší marnost takového útěku, jako marnost každého vnějšího gesta?

K. cizinec, který si aspoň na začátku získal jakýsi respekt a nezávislé postavení, se rychle stává ve vesnici naprostým vyděděncem, a když, přitahován jinými vyděděnci, navštíví ostrakizovanou rodinu Harabášovu, Frída ho opouští.

Kápadné shody mezi osudem Kafkova vztahu k Mileně Jesenské a osudem vztahu zeměměřiče K. ke Klammově milence Frídě, vedly až vydavatele a prvního vykladače Kafkova díla Maxe Broda k závěru, že "v románě Zámek nacházíme podivně skeptický a pejorativní odraz milostného vztahu Kafky k Mileně... Milena vystupující v románě ve velice zkarikované podobě jako "Frída", podniká rozhodné kroky, aby Kafku /K./ zachránila; spojuje se s ním, zakládá s ním v chudobě a odříkání, ale radostně a odhodlaně domácnost, chce být navždy jeho a právě tím ho přivést zpátky k naivitě a bezprostřednosti opravdového života - ale hned, jak K. začne souhlasit a uchopí podávanou ruku, klásí se dřívější spojení, která tu ženu ovlivňují /zámek, lidový původ, společnost, zvláště však tajemný pan Klam, v němž je třeba spatřovat přepjatý a zdémonizovaný přízrak legálního manžela^{x/}, jehož Milena vnitřně neopustila/, vysněné štěstí rychle končí, protože K. není pro polovičatost a chce mít Frídu jako manželku jen pro sebe..., ale ona ho zrazuje, obrací se zpátky ke sféře Zánku, s níž vyšla..."^{72/}

x/ Kafka opravdu uznával jakousi Polakovu nadřazenost. "Ona je živoucí ohen," píše Brodovi, "jaký jsem ještě nikdy neviděl, který navzdory všemu plane jen pro něj... Ovšem jaký muž je také on, že to dokáže vyvolat."^{56/} Odtud jistě pramení ono jinak nevysvětlitelné uznání "duchovní převahy" v úvodní pasáži Zámku.

Spojení, která Krod činí, jsou však příliš přímočará a nevystihují všechny složitosti metody, jakou Kafka přeměňuje svoje životní zážitky v obraznou tkáň příběhu.

Z toho, co víme o Kafkovi i jeho vztahu k Mileně Jesenské, můžeme soudit, že byl dalek toho, aby toužil svůj vztah k ní zobrazit pejorativně, aby se na ni snažil uvrhnout vinu za to, že jejich vztah tak rychle ztroskotat. Vědomí, že nedokáže ve svém životě cokoli - a zejména ze všeho své milostné vztahy - dovést ke zdárnému konci, ho předurčovalo k tomu, aby vinil ze ztroskotání vzájemného vztahu výhradně sebe. Ostatně dopisy Mileně po nešťastném či osudovém setkání v Gmündu jsou toho dokladem.

Záměrem Zámku zajisté nebylo pejorativně zobrazit milistný vztah k nějaké ženě, ale, jak jsme již řekli, znovu pojednat velké životní Kafkovo téma. Kafka /právě v případě Mileny Jesenské/ poznává, a s ním to poznává i jeho hrdina zeměměřič K., že hlavní překážkou v osudovém zápase: v zápase s mučícím strojem, s neznámým tribunálem, v zápase se zámkem, v zápase o vstup do Zákona nejsou vnější nepřátelé, vnější okolnosti největší překážkou. Tou je hrdinova slabost, jeho nezpůsobilost překročit práh, jenž si sám vytyčil, neschopnost přemluvit ono druhé já, aby mu dovolilo vstoupit tam, odkud ví, že neuhasitelně tryská zář.

Z hrdinů Zámku jistě Frída nejzjevněji zastupuje Milenu, ona je tou, za níž se K. vydává, kterou nachází připravenou přijmout jeho lásku. Ale nepochybně Mileniny rysy nese také hrdá, statečná a nepřístupná Amálie /její jméno vzniklo zřejmým přeskupením hlásek slova Milena/ a konečně Milenu zastupuje i úředník Lürgel, jenž ve velké, vpravdě klíčové scéně nabízí K.-ovi naplnění všech jeho tužeb, nabízí mu vstup do zámku, právě ten vstup, jenž mu mohla nabídnout a otevřít jen milovaná bytost.

K. však nevstoupí, neboť je příliš slab.

Jeho zvláštní, zneklidňující slabost, jež K. spřiznňuje s Josefem K., poznáváme už na počátku románu, když se K. zdá ještě pln odhodlání k boji. Jako Josef K. téměř omdlí při své návštěvě soudní kanceláře, K. při své cestě po Barnabášově boku pocítil, "že přes největší námahu nedokáže udržet s Barnabášem krok, že překáží Barnabášovi ve volném pohybu a že za normálních okolností by už na této podružné věci muselo vše ztroskotat."^{73/}

Tak už v počátcích příběhu zazní zlověstný motiv, který jako by předznamenával marnost K.-ovy námahy, jeho zápasu a který naplno zazní v jedné ze závěrečných scén Zámku.

Opuštěn už Frídou, K. neustává ve svém zoufalém, vyčerpávajícím úsilí domoci se přijetí na zámku. Po několika probdělých nocích je lán do hostince, aby navštívil referenta, jenž má pro něho nějakou vu. K. se však zmýlí a vstoupí do falešných dveří. Ty se však překv pivě ukáží být jeho dveřmi. Úředník Bürgel ho pozve dovnitř, dokonce k sobě do postele a s nevysvětlitelnou milostivostí s ním rozpráví, zvolna mu odhaluje nejen tajemství zámeckého úřadování, ale i tajemství o K.-ově zápase, o zápase, v němž se objevují "příležitosti, ke jediným slovem, pohledem, náznakem důvěry lze dosáhnout víc než do- životním vyčerpávajícím namáháním."^{74/} Tato scéna se stále zřetelněji ze scény, v níž se pojednávají úřední postupy, mění ve scénu milostn nakonec už jen zbytky úřednické dikce /strana, organizace/ velmi cha zakrývají její podstatu. A tak se /jak nevzpomenout na Kafkovu situac v Grúndu/ náhle, v jediném okamžiku před K., jenž je k smrti zemdlený téměř neschopný vnímat, rozevírají dveře, které až dosud byly pevně uzamčeny. "Ovšem jakmile už je strana v pokoji, je to velmi zlé," pro mlouvá ke K.-ovi, jenž s ním leží v posteli, tento podivný úředník. "Jak dlouho vydržíš vzdorovat? ptáš se sám sebe. Nebude však žádného vzdoru, to je jasné... Nikdy nespátná, stále očekávaná, vpravdě říznivě očekávána a stále po zákonu rozumu nedosažitelná strana sedí zde. Už svou mlčenlivou přítomností zve, abyste vnikl do jejího ubohého života, přičiňoval se tam jako ve vlastním a snášel utrpení jejích marných požadavků. Toto pozvání za tiché noci je svůdné. Poslechnete je a vlastně přestanete být úřední osobou. V té situaci bude pomalu nemožno odmítnout jakoukoli prosbu. Přesně vzato, zoufáte si; přesně vzato, jste nesmírně šťasten. Zoufáte si proto, že bezbrannost, s níž tu sedíte a čekáte na prosbu strany a víte, že bude-li jednou vyslovena, musíte ji splnit, i kdyby, aspoň pokud to sám odhadnete, přímo rozervala úřední organizaci... A přesto jsme šťastni. Jak sebevražedné může být štěstí! Vždyť bychom si mohli dát tu práci a zatajit straně pravý stav věcí... Nemůžeme... Musíme jí beze vší šetrnosti k sobě samým ukázat, co se stalo, z jakých důvodů se to stalo, jak mimořádně vzácná a jak jedinečně velká je to příležitost, musíme ukázat, jak se sice strana k té příležitosti dotápala s veškerou bezmocí, již není schopna žádná jiná bytost než právě jen strana, jak však teď, jestliže se jí jen zachce, pane zeměměřiči, může ovládnout vše a nemusí pro to učinit nic víc, než nějak vyjádřit svou prosbu, jejíž splnění je už přichystáno, ba samo se nabízí, to všechno je třeba ukázat; je to těžká hodinka úřednickova."^{75/} Ale právě v této chvíli, kdy se dveře doširoka rozevřely, "K. spal, uzavřen všemu, co se dělo."

K. stratil svoji jedinečnou příležitost. "Tělesné síly stačí jen po určitou mez, kdo za to může, že to právě je i jinak významné?" vyprovází ho až s tklivou a chápacíí tesklivostí Bürgel. "Ne, za to nemůže nikdo. Tak svět sám sebe opravuje ve svém běhu a udržuje rovnováhu. Je to výborné, zas a zas nepochopitelně výborné zařízení, i když z druhé strany také bezútěšné. Nu, jděte, nevím, proč se na mne tak díváte."^{76/}

Touto na prvý pohled tak podivnou a temnou, ve skutečnosti však průračnou a patetickou scénou se končí boj zeměměřiče K.. Slabým a nemocným není dopřáno, aby naplnili svá přání, aby se stali plnohodnotnými členy lidského společenství. Tímto způsobem udržuje se ve světě rovnováha. Tělesné síly stačily K.-ovi po určitou mez: opustily ho ve chvíli, kdy dokořán rozevřenými dveřmi Zákona mohl spatřit zář, jež zevnitř tryskala, aby mohl dokonce vstoupit, kdy byl očekáván, nepochopitelně, zázračně a šťastně očekáván.

Zdá se, že Brod se mylí i v tom, že staví Proces a Zámek do protikladu jako zpodobení dvou vůleších principů: soudu a milosti. Zámek daleko spíše než románem o milosti je románem o ztracené, promrhané milosti, o ztracené příležitosti, o prohraném boji.

Zeměměřič K. na rozdíl od Josefa K. ovšem svůj zápas dobrovolně vyhledal, znal tedy i svoje selhání, svoji vinu, jak by tedy mohl zůstat nepotrestán? A opravdu trest, který ho postihne, je krutější nežli trest, který postihl Josefa K.. Ten umírá ozářen záblesky světla, které nehledal, ale které zahlédá. Zeměměřič K. končí svůj zápas ozářen záblesky světla, jež hledal, ale jež nezahlédá.

VI.

Jestliže jsme se až dosud pokoušeli ukázat, jak zdánlivě těžko "dekifrovatelné" obrazy mučícího stroje, všudypřítomného soudu či záhadného Procesu nebo Zámku mají základ v Kafkových klíčových životních situacích, nebylo to proto, abychom snížili obecnou platnost těchto obrazů, abychom popřeli, že se často dotýkají základních situací lidské či společenské existence. Právě naopak, opravdovost, s níž Kafka své životní situace prožíval, mu umožnila, aby v nich odhalil jejich obecnost, mnohorozměrnost a rozpornost, které zůstávaly většinou lidí skryty. Jistěže nelze smysl povídky V trestanecké kolonii omezit na podobenství o vlastních zasnubách. Kafka pouze do důsledku

prožil pocit z hrozící ztráty svobody, pocit, jenž je nepochybně znám většině snoubenců, a tomuto pocitu dal výraz v příšerném obraze odsouzení na loži mučícího stroje. V postavení Felicie, která se poprávu dožadovala něčeho, co bylo tradiční, obecně přijímané, ale co on sám považoval za smrtelné ohrožení, vycítil jeden ze základních existenciálních rozporů. Člověk se může v nejlepší vůli, ve shodě s tradicí i s obecným souhlasem i s vlastním přesvědčením dožadovat něčeho, co druhý vnímá jako smrtelné. Od tohoto poznání už je pouhý krůček k důstojníkovi - fanatikovi smrtelného stroje, mechanismu, který obsluhuje, který miluje, který s přesvědčením hájí, a za nějž je připraven čestně zemřít, jenom krůček k soudu, který ač nízký, úplatný, ubohý a vražedný se může cítit anebo může být i obecně přijímaný jako oprávněný či dokonce spravedlivý.

Kafka prožíval svá životní selhání jako absolutní. Zatímco lidé pro svá selhání nacházejí omluvy, jsou ochotni uvěřit, že mohou přerušit zápasy, do nichž vstoupili, že mohou vystoupit z procesů, do nichž se zapletli, mohou přestat být milenci, manželi, otcí, přestat být viníky, Kafka věděl, že v okamžiku, kdy vstoupil do svého procesu či zápasu, už jej nemůže opustit. Nic se nedá přerušit, od ničeho, co bylo započato, se nedá odejít. Proces jednou zahájený pokračuje i mimo nás, bez našeho vědomí. I tato situace je základní lidskou situací, Kafka ji jenom absolutně prožíval a tedy i takto zobrazil.

Většina Kafkových obrazů se tedy vyznačuje až jasně a živě obecnou platností nikoliv proto, že by to on sám od nich vyžadoval, že by je k tomu účelu vymýšlel a sestavoval /jako to činili tak mnozí jeho epigoni/, ale proto, že dokázal kloubovat, bez vytáček, bez úlevy prožít rozpornost a tedy i obecnost každé situace, do níž vstoupil. Z tohoto prožitku se pak rodily obrazy tak silné a závažné tak vzdálené svému původnímu podnětu, že většinou tento podnět zcela ztratil zřetelnost či dokonce svůj původní význam.

Tyto obrazy Kafka čerpal jednak z oblasti tradiční /ze zvířecí říše, z okruhu klasické mytologie/, jednak a převážně z oblasti současného světa, ze své bezprostřední zkušenosti. Tak se v jeho díle objevuje až mytizovaný úřad, soud, stroj, zákon, zámek a především pak hrdi-na, jenž v sobě nese nejen autorovy osobní vlastnosti, ale také znaky tak charakteristické pro většinu lidí moderního světa: osamělost, pocit vydanosti tváří v tvář moci a jejím služebníkům, pocit neukojitelné touhy po svobodě a zároveň po něčem absolutním ve světě, z něhož byl vypuzen anebo v němž byl aspoň zpochybněn Bůh, touha po zákonu a

řádu, pocit trvalého ohrožení či vzájemného odcizení.

Tak tedy vzniká nová obrazná, můžeme říci mýtická skutečnost, která nabízí řadu nových významů. Toto určení nemá za cíl jen kvalifikovat, ale napomáhe i správně Kafkovo dílo přijímat, nepodkládat mu to, co v něm jen stěží může být, totiž interpretaci světa. "Mýtus," řečeno slovy předního českého literárního teoretika, "skutečnost nepochybně osvětluje..., ale naprosto ji nevysvětluje, neboť nemá naprosto nic společného s ukájením racionální potřeby a nesnaží se jakékoliv důsledky vypočitatelně odvodit z jakýchkoliv příčin... Jednosuše a prostě: filozofie a věda jsou soustavy odpovědi na otázky, jež položil rozum. Mýtus a umění nejsou soustavy odpovědi, nýbrž soustavy prožitků. Žít je dřívější a základnější než se ptát a konkludovat. 77/

Kafkova urputná soustředěnost na vlastní osobu, na vlastní prožitky spolu s absolutním nárokem, který kladl na sebe, na svoji práci, na smysluplnost vlastního bytí, jeho nevšední schopnost znovuprožívat vlastní konflikty v obrazné rovině ho předurčovaly k tomu, aby vytvořil dílo, jež jakoby v protikladu k obecně panující extraverci obracelo pozornost člověka k nejzákladnějším otázkám jeho existence, od zrelativizování všech hodnot k vědomí absolutna, od proměn, jež postihují vnější svět, k proměnám jeho duše, od procesů, jež se vedou ve světě, k procesu, jenž se vede s ním a pouze s ním, od cizích ortelů k neodvratnosti ortelu vlastního.

Ve chvíli, kdy svět tonul ve válečném či revolučním opojení, kdy i ti, co se považovali za spisovatele, podlehli klamné iluzi, že dějiny jsou cosi většího než člověk a pravdy a převratné ideje cosi důležitějšího než lidský život, Kafka mapuje a brání nejintimnější lidský prostor, zatímco ostatní se domnívají, že je třeba útočit na nebesa a starají se o to, aby pro blaho člověčenstva vzaly za své paláce, Franz Kafka má starost, aby člověk nepřišel o to nejintimnější, o své poslední útočiště, o klid svého lůžka.

Ve světě, kde vnější cíle se vydávají za nejvyšší, kde se člověk jako by ztrácel v obrovitém stínu vlastního díla a převratné epochy, se Kafka jeví jako posedlý podivín. Zkušenost, kterou nabízí, je tížná ve srovnání s velikostí dějin, obrazy, které kreslí, se zdají malicherné a šedivé ve srovnání s pestrostí života a jeho hrdinové směšně opravdoví ve svém marném úsilí dobrat se odpovědi na nejobyčejnější otázky a překročit hranice nejbližšího prostoru, a to vše v čase, kdy se člověk už domnívá nalézat odpovědi na otázky kosmického významu, kdy věří, že překračuje hranice vesmírného prostoru. Ale prá-

vě tím se Kafka dobírá základních zkušeností i pocitů současného člověka.

Literatura obrácená ven většinou klame člověka o tom nejpodstatnějším, o něm samém. Upíná ho k vnějším cílům a tím v něm probouzí falešné naděje anebo povrchní zoufalství. V Kafkově světě není nic takového, je příliš niterný a opravdový. Člověk v něm, stejně jako člověk ve světě skutečném, vede svůj zdánlivě poklidný či nicotný svůj osamělý a spořádaný život až do chvíle zkoušky. Tato chvíle může být zvolena osudem či ji může ovlivnit vlastní rozhodnutí, ale vždy přináší střetnutí se světem, to jest s lidmi. Blízkými či vzdálenými, známými či jen tušenými. Ale ti i oni mají jednu společnou vlastnost: jsou cizí. Lidé vzhledem k hrdinovi nebývají anebo aspoň nemusí být ani zlí ani dobří, jsou jen nezúčastnění. Cizí lidé obklopují Karla Rossmanna, odsouzence v trestanecké kolonii, Josefa K. i zeměměřiče Z., cizí lidé soudí, pletou se do cesty, posílají přípis, rozhodují o životě či o vnější svobodě, cizí si zůstávají ti, kteří se milují, i ti, kteří přihlížejí, zoufalství, naději, milostnému aktu, cizí lidé podobní hercům se dostavují, aby vykonali hrdelní trest. není v nich nenávisť, láska ani soucit. Jsou to herci, jsou to úředníci. Ke náhodou poslední Kafkova díla zalidňují úředníci. Život a smrt se v nich stýkají a prolétají stejně, jako jinde jsou "úřad a život do sebe... vpletené tak, až se někdy zdálo, že úřad a život si vyměnily místo."^{78/} Úřad, soud, zámek, to jsou místa, která ztělesňují, ostatně ve shodě s obecnou zkušeností, tuto cizotu, nepřekročitelnou propast, která se rozevírá mezi lidmi.

Kafkovi hrdinové - a v tom se podobají většině lidí současného světa - se pohybují v prostoru, v němž nemůže dojít k setkání mezi lidmi, v němž dokonce i nejbližší lidé mohou proti sobě vystupovat jako nepřátelé, jako oběť a její kat, a v němž tedy nemůže dojít ani k smysluplnému činu, nanejvýš k reflexi, která však sama o sobě také nemůže být smysluplná. Tito hrdinové jako všichni, kdo jsou zbaveni možnosti činu, jsou vydáni na pospas silám, které nemohou ovlivnit, které nedokážou ani pochopit a které se jim musí jevit jako nepřátelské. Vydaný člověk žije v úzkosti a nejistotě. Žije v nejistotě o světě kolem sebe i o smyslu svého života i v úzkosti o svůj život. Smysl života, jeho jistoty - tak jak jsme toho denně svědky - se stále zmenšují, sarážují se do stále skromnějších rozměrů, až z nich zůstane jediné, už pouhý symbol soukromí, poslední prostor pro svobodu či aspoň intimitu - lidské lůžko. K tomu lůžku přistoupí nezaní, cizí poslové, nezúčastnění

a nevědomí, aby je znesvětili, aby člověka zbavili posledního útočiště, aby ho vyvlekli do chladného prostoru, v němž se bude ještě chvíli zmitat, než se objeví jiní poslové, stejně cizí, nezúčastnění a nevědomí a vrazí mu do srdce nůž.

Kafkův hrdina - ač někteří přičítali autorovi nejvyšší metafyzické záměry - je především hrdinou našeho věku, bezbožného věku, v němž vyšším smyslem nadaná moc byla nahrazena vyprázdněnou mocí tradice a právních a úředních norem, tedy lidských institucí. Člověk zbaven jakýchkoliv prostředků, jakýchkoliv zbraní ve svém usilování o svobodu a o řád nemá naděje než tu, kterou mu skýtá jeho vnitřní prostor. "Aspoň svobodně promluvit před mocným mužem," aspoň dát svobodu opravdovosti svého nitra, jakkoliv to okolní svět může považovat jen za tvrdohlavost či dokonce za sebevražděnou hloupost. Žít opravdově svůj život, nést úplně svůj úděl, jakkoliv je těžký, jakkoliv je na konci poznamenán smrtelným ořtelem, stále znovu svádět boj o to, aby do života vnikl aspoň záblesk světla, absolutní záře, která prýští ze zákona. Takový je především smysl života - či dokonce boje - zeměměřiče K.

Jako příběh Prométheův je mýtem heroického období lidských dějin, jsou příběhy o Josefovi K. a zeměměřiči K. mýty současného neheroického období lidských dějin.

A jako by nebylo heroického příběhu Prométheova bez úplnosti jeho oběti a utrpení, jež zatvrzele přijímal odmítaje nabízenou ale nedůstojnou milost, nebylo by neheroických příběhů odsouzence na lůžku mučnického stroje, Josefa K. či zeměměřiče K. bez úplnosti oběti a utrpení Franze Kafky. Jen ten, kdo je ochoten dát se přikovat ke skále a vydat své vlastní vnitřnosti na pospas orlům, může lidem nabídnout oheň, který by je provázel na jejich cestách temnotou.

P o z n á m k y

Nejčastěji uváděné citace jsou z těchto knih:

Franz Kafka: Aforismy, Čs.spisovatel, Praha 1968 /FK.AF/
 Franz Kafka: Deníky, angl.vyd. Schocken book, N.Y. 1965 /FK.D.I a D.II./
 Franz Kafka: Dopisy Felicii /Letters to Felice/ s předmluvou Eliase Canettiho, Penguin books, London 1978 /FK.LP/
 Franz Kafka: Popis jednoho zápasu, Praha 1968 /FK.PJZ/
 Franz Kafka: Proces, Čs.spisovatel, Praha 1958
 Franz Kafka: Zámek, Mladá fronta, Praha 1964
 Max Brod: Franz Kafka, Odeon, Praha 1966 /MB.FK/
 Franz Kafka: Dopisy Mileně, Academia, Praha 1968 /FK.DM/

1/ FK.D.II.,s.75 2/ Elias Canetti /LP.,s.50/ 3/ FK.D.II.,s.109
 4/ FK.DM, s.64 5/ FK: Popis otci, Světová literatura 1962,č.6,s.102
 6/ FK.DM,s.237 7/ FK.AF,s.9 8/ FK.PJZ,s.140 9/ FK.AF,s.8 10/ FK.LP,
 s.322 11/ FK.AF,s.18 12/ MB.FK,s.43 13/ FK.DI.,s.207 14/ FK.DI,
 s.211 15/ FK.PJZ,s.140 16/ S.Kierkegaard: Současnost, Mladá fronta
 1968,s.32 17/ FK.DM,s.178 18/ FK.DM,s.75 19/ FK.DM,s.106 20/ FK.
 DII.,s.187 21/ FK.LP,s.388 22/ FK.DII.,s.113 23/ Heinz Politzer:
 Franz Kafka, Cornell U.P. 1962,s.105 24/ tamtéž s.107 25/ MB.FK,
 s.110 26/ FK.DM,s.161 27/ FK.LP,s.567 28/ FK.LP,s.564 29/ tamtéž
 30/ FK.DII.,s.66 31/ FK.DII.,s.42 32/ Franz Kafka: Povídky, Praha
 1964,s.171 33/ tamtéž,s.176 34/ tamtéž,s.177, 35/ FK.Proces,s.117
 36/ FK.Povídky,s.182 37/ tamtéž 38/ tamtéž,s.194 39/ FK.DII.,s.32
 40/ FK.DII.,s.59 41/ Wilhelm Emrich: Fr. Kafka, Bonn 1959,s.260
 42/ Erich Fromm: Kafkův proces ve sborníku Sny a mýty, Bratislava
 1970,s.176 /orig. The forgotten Language/ 43/ MB.FK,s.189 44/ Martin
 Euber: Schuld und Schuldgefühle §6, Werke B.1, 1962 45/ MB.FK,s.189
 46/ FK.Proces,s.16 47/ FK.Proces,s.32, Následující citace z 2.kap.
 Procesu s.35-40 48/ FK.LP,s.564 49/ FK.Proces,s.121 50/ FK.PJZ,
 s.127 51/ FK.Zámek,s.207 52/ FK.Proces,s.165 53/ FK.LP,s.564
 54/ FK.DII.,s.75 55/ Elias Canetti FK.LP,s.16 56/ FK.Popis Maxu
 Brodovi, květen 1920,cit.DM,s.229 57/ Milena Jesenská Maxu Brodovi,
 DM,s.240 58/ FK.DM,s.93 59/ FK.DM,s.129 60/ Jana Černá: Adresát
 Milena Jesenská, Praha 1969,s.39-40 61/ FK.DM,s.171 62/ FK.DM,s.180
 63/ FK.DII.,s.198 64/ FK.Zámek,s.10 65/ F.Kautmann: Předmluva k Do-
 pisům Mileně, FK.DM,s.18 66/ FK.Zámek,s.28-29 67/ FK.Zámek,s.60
 68/ FK.Zámek,s.53 69/ FK.Zámek,s.107 70/ FK.Zámek,s.41 71/ FK.Zámek,
 s.45 72/ MB.FK,s.231-232 73/ FK.Zámek,s.32 74/ FK.Zámek,s.254
 75/ FK.Zámek,s.261-262 76/ FK.Zámek,s.263 77/ Václav Černý: Studie
 a eseje z moderní světové literatury, Praha 1969,s.244-245 78/ FK.
 Zámek,s.61.